

Historyczne parki Londynu i Warszawy, konserwacja, utrzymanie drzew i drzewostanów na podstawie wybranych przykładów

Heritage parks of London and Warsaw,
conservation, maintenance of trees and stands
based on selected examples

AGNIESZKA BORUCH¹, JACEK BOROWSKI²

¹GRINER Architektura Krajobrazu,
ul. Raławicka 99/lokal 1.05, PL-02-634 Warszawa

²Katedra Ochrony Środowiska i Dendrologii,
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
ul. Nowoursynowska 166, PL-02-787 Warszawa

Submitted: 5 October 2020; Accepted: 31 December 2020

ABSTRACT: The aim of the study was to develop proposals in order to improve the maintenance of selected heritage parks in Warsaw, with particular emphasis on trees and tree stands. Analyses leading to this, consist in showing the differences and similarities in the functioning and use of heritage parks in London and Warsaw. As a result of applying the adopted criteria, Kensington Park, Greenwich Park, Łazienki Królewskie and Ogród w Wilanowie were compared. Literature and field studies were carried out. The research was enriched with a survey on the evaluation of parks filled in by visitors. Based on the research, both parks were analysed in a descriptive form, supplemented with photographs, and the comparison between them. The greatest differences in the method of maintaining and managing both parks and their reasons were indicated. The differences in the species composition of trees were shown, incidental to including from historical and climatic conditions. It was found out that: in Warsaw there is no organisation associating with heritage parks, there are no long-term management plans. The process of issuing care decisions is complicated, what causes delays in their implementation, in Warsaw parks veteran trees are not isolated and they are not treated specially. External companies dealing with parks and tree stand conservation are employed one-off, which contributes to the lack of continuity and responsibility for the work performed. Proposed solutions may help to improve the management of Warsaw parks and contribute to the improvement of the condition of parks and their trees.

Key words: heritage park, park maintenance, comparison of parks, ancient trees, veteran trees, Kensington Park, Greenwich Park, Royal Łazienki Park, Wilanów Park

Wstęp

Odwiedzając Londyn i tamtejsze parki, z zainteresowaniem przyglądamy się, w jaki sposób funkcjonują, jak połączone są w nich funkcje rekreacyjne z historycznymi. Uwagę zwracają także struktury roślinne, a przede wszystkim liczne, stare i najbardziej wartościowe, drzewa.

Kiedy przechadzamy się po zabytkowych parkach warszawskich, już na pierwszy rzut oka zauważalne są różnice w ich

funkcjonowaniu. Mniejszy nacisk kładzie się tu na rekreację, a zachowanie odwiedzających jest bardziej formalne. Widoczne jest też czasem odmienne podejście do pielęgnacji struktur roślinnych. Aby wykazać, z czego te różnice wynikają i jakie wnioski płyną z porównań dla zarządzania parkami w Warszawie, zdecydowano się na analizę kilku aspektów zarządzania nimi. Do porównania wybrano dwa znane historyczne parki w Londynie (Kensington Gardens i Greenwich Park) oraz w Warszawie (Łazienki Królewskie i Ogród

w Wilanowie). Parki londyńskie należą do prestiżowej organizacji skupiającej zabytkowe parki – The Royal Parks, natomiast warszawskie mają status zabytku – powszechnie uznaje się je za najbardziej reprezentacyjne i rozpoznawalne. Wiedząc, jak duża wartość wiąże się z istnieniem zabytkowych parków jako istotnych elementów dziedzictwa i tożsamości kulturowej, jak budują one charakter miast i jak ważnymi są świadkami historii, trudno nie zauważyć, że należy im się możliwie najlepsza opieka. Ze względu na swoją wartość historyczną powinny charakteryzować się wysokim poziomem zadbania i pielęgnacji, zarówno roślinności, zabudowań, elementów wyposażenia, jak i całego układu przestrzennego, przy czym wizualny i emocjonalny odbiór parków jest w znacznej mierze zależny od wartości i stanu drzew, bo to one budują parkowy krajobraz.

Cel

Celem pracy było opracowanie propozycji zmian zmierzających do poprawy stanu utrzymania i pielęgnacji wybranych zabytkowych parków warszawskich, ze szczególnym uwzględnieniem drzew i zadrzewień. Prowadzące do tego analizy polegały na wykazaniu różnic i podobieństw w funkcjonowaniu i użytkowaniu zabytkowych zespołów pałacowo-parkowych w Londynie i Warszawie.

Metodyka

Wybór obiektów. Do badań porównawczych wybrano dwa parki londyńskie i dwa warszawskie. Czynniki, które decydowały o wyborze, były: okres powstania, lokalizacja, powierzchnia, historyczny i współczesny charakter użytkowania, obecność zbiornika wodnego, bliskość cieku wodnego, obecność historycznej zabudowy i obiektów muzealnych oraz układ przestrzenny (tab. 1). W wyniku zastosowania przyjętych kryteriów wybrano: Kensington Gardens i Greenwich Park oraz Łazienki Królewskie i Ogród w Wilanowie. Wybrane parki wpisują się częściowo w podział zaproponowany przez Drapellę-Hermansdorfer (2006), choć nie spełniają wszystkich warunków, szczególnie dotyczących rozplanowania i stylu. Definiuje ona (l.c.) typy parków w następujący sposób:

- park śródmiejski – charakteryzuje się mocną integracją z sąsiadującą współczesną architekturą, a jego przestrzeń rozplanowana jest geometrycznie i postmodernistycznie;
- park położony poza obszarem centrum miasta – prowadzony jest wedle zasad zrównoważonego rozwoju, często zintegrowany z otaczającym systemem zieleni.

Parkami śródmiejskimi w rozumieniu powyższego podziału są Kensington Gardens i Łazienki Królewskie, które

Tab. 1. Cechy parków pomocne przy ich wyborze
Tab. 1. Parks' features helpful in the selection

Czynnik/cecha <i>Feature</i>	Kensington Gardens	Greenwich Park	Łazienki Królewskie	Ogród w Wilanowie
Okres powstania <i>Origin</i>	XVII w. <i>17th c.</i>	XVII / XVIII w. <i>17/18th c.</i>	XVIII w. <i>18th c.</i>	XVII w. <i>17th c.</i>
Lokalizacja <i>Location</i>	centrum <i>city centre</i>	SW dzielnica <i>SW district</i>	centrum <i>city centre</i>	SW dzielnica <i>SW district</i>
Powierzchnia <i>Area</i>	ok. 98 ha <i>approx. 98 ha</i>	ok. 75 ha <i>approx. 75 ha</i>	ok. 76 ha <i>approx. 76 ha</i>	ok. 89 ha <i>approx. 89 ha</i>
Pierwotne użytkowanie <i>Original use</i>	zwierzyniec <i>preserve</i>	zwierzyniec <i>preserve</i>	zwierzyniec <i>preserve</i>	zwierzyniec <i>preserve</i>
Współczesne użytkowanie <i>Present day use</i>	publiczny park miejski <i>public city park</i>	publiczny park miejski <i>public city park</i>	publiczny park miejski <i>public city park</i>	publiczny park miejski <i>public city park</i>
Zbiornik wodny <i>Water reservoir</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>
Bliskość cieku wodnego <i>Close to watercourse</i>	nie <i>no</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	tak <i>yes</i>
Historyczna zabudowa <i>Historic buildings</i>	Pałac Kensington, Serpentine Gallery <i>Kensington Palace, Serpentine Gallery</i>	Queen's House, Old Royal, Naval Collage, Royal Observatory	Pałac na Wyspie, Belweder	Pałac Króla Jana III <i>King Jan III Palace</i>
Muzeum/galeria <i>Museum/gallery</i>	Serpentine Gallery	Royal Observatory	Muzeum Łazienki Królewskie <i>Łazienki Królewskie Museum</i>	Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, Muzeum Plakatu <i>King Jan III Palace Museum, Poster Museum</i>
Układ przestrzenny <i>Spatial layout</i>	krajobrazowy <i>landscape</i>	krajobrazowy <i>landscape</i>	krajobrazowy <i>landscape</i>	barokowy i krajobrazowy <i>baroque and landscape</i>

Źródła informacji zawartych w tabeli: Majdecki, 1978; „Kensington Gardens Management Plan 2016”; „Greenwich Park Management Plan 2015–2020”; „Łazienki Królewskie”.

są mocno związane z otaczającą architekturą miasta, natomiast Greenwich Park i Ogród w Wilanowie są położone poza centrum i wpisują się w otaczający systemem zieleni. Badania literaturowe zawierają doniesienia oraz materiały: kartograficzne, ikonograficzne i dokumentację parków. Analizę zebranych danych opracowano metodą przyczynową, próbując odnaleźć związki pomiędzy analizowanymi aspektami, następnie je porównując. Na wstępie zapoznano się z literaturą opisującą funkcje parków miejskich, aspekty prawne związane z ich ochroną, w tym także obiektów zabytkowych, oraz zasady ich pielęgnacji. Na kolejnym etapie zbadano źródła bibliograficzne, materiały kartograficzne i ikonograficzne szczegółowo opisujące wybrane obiekty w celu ciągłego uszczegóławiania bazy danych. Skupiono się głównie na dokumentacji badanych parków, ich planach zarządzania oraz publikacjach z nimi związanych.

W oparciu o dane zebrane ze źródeł bibliograficznych, materiałów ikonograficznych i kartograficznych oraz na podstawie własnych spostrzeżeń wykonano badania terenowe, bazujące na obserwacjach z zewnątrz. W ich ramach przeprowadzono obserwacje, a następnie analizę aktualnego stanu parków. Zwracano szczególną uwagę na kształtowanie roślinności, relacje zieleni z zabytkową architekturą, widoczne zabiegi pielęgnacyjne oraz ich wpływ na wygląd roślin. Powyższe aspekty udokumentowano fotograficznie oraz w formie opisowej. Anonimowymi badaniami sondażowymi objętych zostało po 30 użytkowników każdego z czterech obiektów. Dwadzieścia pytań w kwestionariuszu dotyczyło oceny parków z perspektywy użytkowników. Zastosowano pytania zamknięte, zarówno jedno-, jak i wielokrotnego wyboru; w czterech ankietowani mieli możliwość wpisania wybranych przez siebie opcji. Pytania dotyczyły oceny parków z perspektywy użytkownika oraz prowadzonych przez niego form aktywności. Badanie w każdym parku trwało jeden dzień. Respondenci wykazywali dużą chęć uczestnictwa w badaniach. Obserwacje, dokumentację fotograficzną i badania sondażowe w parkach londyńskich wykonano jesienią 2018 r. w ciepły i sprzyjający aktywności użytkowników dzień w celu osiągnięcia reprezentatywnych wyników, a parki warszawskie – wiosną 2019 r. w podobnych warunkach atmosferycznych. Osoby badane dobierane były losowo, przy zachowaniu paritetu płci. Bazując na obserwacjach i analizie poszczególnych obiektów, dokonano porównań.

Przeprowadzone analizy miały na celu wykazanie różnic i podobieństw między badanymi obiektami, z uwzględnieniem ich struktury przestrzennej, sposobu kształtowania roślinności, składu gatunkowego, metody pielęgnacji, systemu zarządzania, a także dokumentacji prowadzonych działań pielęgnacyjnych. Porównano także odczucia użytkowników poszczególnych obiektów. Wyniki poszczególnych analiz porównawczych przedstawiono w formie tabel.

Ochrona zabytkowych parków w Wielkiej Brytanii i w Polsce

Ochrona zabytkowych parków i ogrodów to jedno z ważnych zadań ochrony światowego dziedzictwa kulturowego. Problem ten stał się tematem Karty Florenckiej opracowanej i uchwalonej w 1981 r. przez Międzynarodowy Komitet

ICOMOS-IFLA i Międzynarodowy Komitet Historycznych Ogrodów (Zachariasz, 2008). Ważnym opracowaniem zawierającym cały szereg międzynarodowych dokumentów dotyczących dziedzictwa kulturowego jest „Vademecum Konserwatora Zabytków” (Polski Komitet Narodowy ICOMOS, 2015). Na tych zapisach opiera się ochrona zabytków zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i w Polsce.

Ochrona dziedzictwa, konserwacja i rewitalizacja zabytków w Anglii prowadzona jest tak, aby przynosiła efektywne rozwiązania problemów ekonomicznych i społecznych. Według badań przeprowadzonych przez organizację English Heritage inwestowanie w ochronę dziedzictwa zwiększa przychody w różnych sektorach gospodarki. Angielski system ochrony dziedzictwa kształtuje planowanie przestrzenne w powiązaniu z ochroną zabytków, a także zapewnia kooperację sektora prywatnego z publicznym (Skaldawski et al., 2011).

„National Heritage Act 1983” (ustawa o dziedzictwie narodowym z 1983 r.) to dokument prawodawstwa dotyczącego dziedzictwa narodowego. W 1983 r. na mocy tej ustawy powołano Historic Buildings and Monuments Commission for England – HBMC, organizację non-profit, zajmującą się narodową kolekcją dziedzictwa, która jest finansowana przez Departament Kultury, Mediów i Sportu (Department for Culture, Media and Sport – DCMS). HBMC zajmuje się ochroną historycznego i zabytkowego środowiska Anglii poprzez tworzenie i prowadzenie wykazów m.in. zabytkowych budynków, obiektów światowego dziedzictwa, a także chronionych parków i ogrodów. Do kwietnia 2015 r. działała pod nazwą English Heritage (The Gardens Trust, 2016).

„Register of Historic Parks and Gardens of Special Historic Interest in England” (Rejestr Parków i Ogrodów o Wyjątkowym Znaczeniu Historycznym) to wykaz historycznych i zabytkowych parków oraz ogrodów w Anglii wzorowany na rejestrze zabytkowych budynków. Prowadzony jest przez organizację Historic England i zawiera ponad 1600 obiektów (l.c.). Znajdziemy tu obok ogrodów dworskich także małe ogrody przydomowe, a także pozostałe zaprojektowane przestrzenie, takie jak: skwery, parki publiczne czy cmentarze. Wpis do tego rejestru nie uprawnia do ochrony prawnej, ale jest istotnym dokumentem wykorzystywanym przy planowaniu przestrzennym (l.c.).

W Polsce, na szczeblu krajowym, istnieje „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022”. W realizacji programu wiodące znaczenie ma Narodowy Instytut Dziedzictwa (NID). Program realizują ponadto: wojewódzcy konserwatorzy zabytków, dyrektorzy urzędów morskich, Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku oraz inne podmioty – w zależności od potrzeb (uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022”). Poprzednio kształtowaniem zabytkowych parków zajmował się Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (KOBiDZ), obecnie to Narodowy Instytut Dziedzictwa. W działalności tych instytucji ochrona parków historycznych jest tylko jednym ze stawianych przed nimi zadań. W dokumentach akty prawne poza definiowaniem parków obejmują również ich ochronę. Celem

jest ochrona walorów miejskiej zieleni oraz kształtowanie poprawnej postawy człowieka wobec otaczającej go przyrody (Jankowski et al., 2014).

Park w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (art. 5, pkt. 21) zdefiniowany jest jako jeden z terenów zieleni: „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe”. W ustawie o ochronie przyrody (art. 83a, ust. 1) mowa jest także o zasadach wycinki drzew i krzewów na terenie obiektu wpisanego do rejestru zabytków. Zezwolenie na nią wydaje wojewódzki konserwator zabytków. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 6, pkt. 1) określa, że „ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki nieruchome będące, w szczególności parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni”. O ochronie parków mówi także art. 144 §1 Ustawy kodeksu wykroczeń. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 16, pkt. 4) wskazuje, że park musi mieć jednostkę zarządzającą. Obowiązkami takiej jednostki są: organizacja prac pielęgnacyjnych i konserwatorskich, pozyskiwanie funduszy, monitorowanie stanu parku, a także promocja (Biuro Urbanistyczne Miasta Słupska, 2010).

Parki Londyńskie – The Royal Parks

The Royal Parks (Parki Królewskie) to organizacja powołana w 1993 r. skupiająca osiem zabytkowych parków w Londynie: St. James's Park, Kensington Gardens, The Green Park, Hyde Park, The Regent's Park, Bushy Park, Greenwich Park oraz Richmond Park. Parki Królewskie są wyjątkowe na skalę międzynarodową, wykazują zróżnicowanie pod względem charakteru i zawartości, a każdy ma wysoką wartość zabytkową („Kensington Gardens Management Plan 2016”).

Kensington Gardens

Kensington Gardens ewoluowały z prywatnego obiektu przeznaczonego do królewskich polowań w formalne założenie. Park daje wytchnienie od sąsiednich terenów miejskich, do których zalicza się między innymi obszary handlowe Knightsbridge i Kensington High Street. Zapewnia także wiele atrakcji turystom oraz mieszkańcom Londynu, w tym Kensington Palace oraz Royal Albert Hall. Park stanowi uzupełnienie pałacu Kensington – siedziby rodziny królewskiej. („Kensington Gardens Management Plan 2016”).

Kensington Gardens znajdują się w centrum Londynu, w granicy dwóch dzielnic – City of Westminster oraz Royal Borough of Kensington and Chelsea. Od wschodu graniczy z Hyde Parkiem, a od zachodu z prywatnymi i niedostępnymi dla zwiedzających ogrodami pałacu Kensington. Północną granicę wyznacza ulica Bayswater Road, a południową Kensington Road i Kensington High Street. Kensington Gardens zajmują powierzchnię 98 ha (242 akrów) i stopniowo nachylone są z północy na południe, przyjmując w przybliżeniu kształt prostokąta. Na terenie znajduje się ok. 87 ha (214 akrów) użytków zielonych, co stanowi niespełna 89% całej powierzchni parku.

Pod względem struktur roślinnych Kensington Gardens nie różni się znacznie od innych miejskich parków, jednakże sposób, w jaki zostały ze sobą skomponowane poszczególne elementy, powoduje, że krajobraz parku jest elegancki, a przez to jedyny w swoim rodzaju. Główny zarys struktur roślinnych, a przede wszystkim drzewostanu, był tworzony od połowy XVIII w. do późnych lat XIX w. Sadzenie drzew wiązało się z urządzaniem nowych części parku, głównie alei. Struktury te kreują widoki, tworzą pewien rytm oraz definiują przestrzeń. Sposób i miejsca dosadzania drzew sprawiły, że charakter parku stawał się coraz mniej formalny. Obecnie większość starych drzew to egzemplarze pochodzące z połowy XIX w. (l.c.).

Lata 1950–1987 to czas utraty licznych drzew i osłabienia struktury krajobrazu. Ówczesny zarząd parku musiał zmierzyć się ze skutkami panującej wówczas holenderskiej choroby wiązów (ok. 1970 r.) oraz gwałtownymi burzami (lata 1987 i 1991). Zdarzenia te odcisnęły piętno na populacji drzew, a szkody były tak duże, że zagrożona była integralność historycznej struktury zadrzewień z obecną. Jednym z atutów parku jest celowe pozostawianie martwych drzew jako elementu kompozycji (ryc. 1). Taką ideę zapoczątkował w XVIII w. William Kent między innymi właśnie w parku Kensington. Zabieg ten był próbą urozmaicenia efektów malarskich, za co w późniejszych latach Kent był mocno krytykowany. Nie przyczyniło się to jednak do zmiany decyzji odnośnie pozostawiania martwych drzew i idea Kenta wypełnia po dzień dzisiejszy angielskie parki (Majdecki, 1978).

Według danych z 2014 r. na terenie Kensington Gardens znajduje się 3178 drzew, z czego 1568 (49%) to drzewa alejowe. Aleje otoczone są szczególną opieką i na lata 2014–2023 zaplanowano prace uzupełniające ich strukturę. Przewiduje się dosadzenie od 250 do 350 drzew. Dominujące gatunki i rodzaje drzew w Kensington Gardens to (za: Land Use Consultants, 2015):

	całkowita liczba sztuk	w alejach
Lipy <i>Tilia</i> spp.	1358	884
Kasztanowiec pospolity <i>Aesculus hippocastanum</i>	408	106
Płatany <i>Platanus</i> spp.	307	224
Dęby <i>Quercus</i> spp.	246	18
Kasztan jadalny <i>Castanea sativa</i>	195	108
Inne	913	228

(w tym: klony, graby, kasztanowiec indyjski, tulipanowce i inne egzotyczne gatunki)

W strukturze wiekowej w parku Kensington dominują drzewa w pełni dojrzałe – jest ich 1292. Dokładna struktura przedstawiona została w „Kensington Gardens Tree Strategy 2014. Uwzględniono tu grupy wiekowe bez szczegółowego określenia ram wiekowych, a podział przedstawia się następująco (Land Use Consultants, 2015):

- drzewa najmłodsze – 317 sztuk,
- drzewa we wczesnej fazie dojrzwania – 1072 sztuki;
- drzewa w połowie fazy dojrzwania – 630 sztuk;
- drzewa w pełni dojrzałe – 1292 sztuki;

Ryc. 1. Martwe drzewa jako element kompozycji (fot. A. Boruch)

Fig. 1. Dead trees as an element of the composition (photo A. Boruch)

- drzewa starsze – 112 sztuki;
- brak danych – 4 sztuki.

Strategia gospodarki drzewostanem – „Kensington Gardens Tree Strategy 2014” (l.c.), w dziesięcioletnim planie zarządzania, określa kilka zasad obejmujących głównie drzewa alejowe (ryc. 2). Podsumowując, są to między innymi:

- Buck Hill Walk – uzupełnianie ubytków w alei, rekonstrukcja bez nadmiernych formalności i zbędnego zróżnicowania gatunkowego na tak krótkim odcinku;
- Dial Walk – uzupełnienie alei 15 kasztanami jadalnymi oraz regularne przycinanie koron tulipanowców, aby odsłonić widok na pałac Kensington; ewentualnie usunięcie dwóch tulipanowców, gdy korony nowo posadzonych kasztanów się zagęszczą i utworzą ornamentalną strukturę gałęzi przypominającą rogi jelenia;
- The Dials – wymiana uszkodzonego kasztanowca pospolitego na jedną z odpornych odmian wiązu;
- Great Bayswater Walk – uzupełnianie ubytków w alei dębami, lipami lub kasztanem jadalnym;
- Lancaster Walk – uzupełnianie ubytków w alei platanaami oraz lipami;
- North Feathers – uzupełnienie, a także przywrócenie frontowej linii zadrzewień dębami bezszypułkowymi, bukami, kasztanami jadalnymi, lipami oraz grabami;
- South Roundabout – uzupełnianie ubytków w alei kasztanowcami, w tym także kasztanowcem indyjskim, olchami i grabami;
- The Broad Walk – opracowano dwie opcje uzupełnienia przerw w alei klonów pospolitych, tzn. tym samym gatunkiem lub dębami bezszypułkowymi, z czasem wymieniając klony na dęby;
- The Great Bow – ponowne sadzenie zostało podjęte w 2015 r., dosadzono 30 lip w łuku południowym oraz 12 w łuku północnym.

Gospodarka drzewostanem parkowym w kwartałach poza alejami charakteryzuje się zachowaniem równowagi pomiędzy dosadzaniem nowych drzew i, co za tym idzie, zagęszczaniem drzewostanu (ryc. 3) a pozostawianiem trawiastych terenów, które są nieodzownym elementem kompozycyjnym parku. Około połowy jego obszaru traktowane jest jako łąka, z odpowiednimi zasadami koszenia: co najmniej dwa razy w roku, w okresie wiosennym w marcu, jesienią we wrześniu oraz dodatkowo, jeśli zachodzi taka potrzeba, w październiku. Celem zarządzających parkiem jest również rozróżnienie poszczególnych kwartałów i nadanie im odmiennego charakteru. Dosadzanie nowych drzew w tych miejscach nie jest tak istotne jak uzupełnianie ubytków w reprezentacyjnych alejach (Land Use Consultants, 2015). Stosowane są gatunki rodzime, nieekspansywne, tak aby nie zaburzyć łąkowego charakteru parku. Niektóre prace pielęgnacyjne, głównie w przypadku żywopłotów, prowadzone są zgodnie z wielowiekowymi tradycjami (ryc. 4). Oprócz wartości estetycznych dla zarządzających ważne są także aspekty ekologiczne, a prowadzone prace pielęgnacyjne

Ryc. 2. Nasadzenia alejowe w Kensington Gardens (fot. A. Boruch)
Fig. 2. Avenue trees in Kensington Gardens (photo A. Boruch)

Ryc. 3. Nowe nasadzenie wśród drzew dojrzałych i martwych (fot. A. Boruch)
Fig. 3. New planting among mature and dead trees (photo A. Boruch)

Ryc. 4. Żywopłot przy pałacu Kensington (fot. A. Boruch)
Fig. 4. The hedge next to Kensington Palace (photo A. Boruch)

nie tylko nie powinny ingerować w siedliska zwierząt, lecz wręcz poprawiać ich jakość.

Na terenie parku rośnie niewiele drzew iglastych, które w XIX w. były jednym z jego atutów. Planowane jest przywrócenie niewielkiej kępy iglaków – sosny pospolitej w północno-wschodniej części parku, w kwartale Temple. Kierownik parku i zespół ogrodniczy regularnie przeprowadzają inspekcje drzew i wydają instrukcje dla wykonawców zadań pielęgnacyjnych („Kensington Gardens Management Plan 2016”).

W Wielkiej Brytanii widoczne jest duże zainteresowanie drzewami sędziwymi (ryc. 5). Stosuje się termin „drzewa-weterani”, który używany jest czasem wymiennie z innym: „drzewa sędziwe”. Określenia te jednak nie do końca oznaczają to samo. Pierwsze z nich zakłada, że na drzewie jest odciśnięte piętno jego życia; wskazuje na stan, który nie musi wynikać z samego wieku, ale z widocznych zmian związanych z wydarzeniami historycznymi lub naturalnym rozkładem (na przykład skutek działania patogenów). Termin „drzewo sędziwe” określa etap życia osobnika w procesie jego starzenia się (Dujesiefken, 2016). Wyróżnia się ono dużymi rozmiarami na tle innych egzemplarzy danego gatunku i jest stare (Lonsdale, 2013). Wszystkie drzewa sędziwe zaliczają się do drzew-weteranów, zaś nie każde drzewo-weteran jest drzewem sędziwym (Dujesiefken, 2016). Na terenie parku Kensington wskazano 28 drzew-weteranów: 27 z nich to kasztany jadalne, a jedno to klon polny. Wszystkie drzewa dokładnie zmierzono, przebadano i dla każdego z nich przygotowano odrębne zalecenia pielęgnacyjne. Przebadano stan koron i pni – z dokładnym wyliczeniem i wskazaniem ubytków, ran czy innych uszkodzeń. Poza tym wykazano, dla ilu organizmów drzewo jest miejscem bytowania. Badania

Ryc. 5. Drzewo-weteran na terenie parku Kensington (fot. A. Boruch)

Fig. 5. Veteran tree in Kensington Gardens (photo A. Boruch)

przeprowadzane są mniej więcej co dwa lata, a ich wyniki są porównywane z tymi z lat ubiegłych, dzięki czemu można sprawdzić, czy działania pielęgnacyjne przynoszą pożądane efekty (Fay, 2016). Warto podkreślić, że sporządzono szczegółowe wytyczne pielęgnacyjne dla każdego drzewa i uporządkowano według istotności. Prace pielęgnacyjne określone zostały tak, aby poprawić stabilność i statykę, a także zapewnić ciągłości siedlisk, które drzewo zapewnia innym organizmom. Prace pielęgnacyjne podzielono na jednorazowe, etapowe i cykliczne, a wdrażane są w zależności od potrzeb danego drzewa. Wszystkie zalecenia zebrano w opracowaniu pt. „2016 Veteran Tree Survey – Kensington Gardens, London, W2” (l.c.) i obejmują prace konieczne do wykonania do listopada 2024 r. Są to między innymi: poprawa żyzności gleby w strefie korzenienia, wyłączenie z użytkowania terenu pod okapem korony, usuwanie resztek roślinnych (liści, gałęzi etc.) w obszarze bryły korzeniowej, usuwanie złamanych gałęzi, coroczne ściółkowanie (mulczowanie) gleby niekompostowaną ściółką na obszarze 2 m (od 1 do 3 m) poza obrys korony (z pozostawieniem 30 cm buforu od pnia drzewa), usuwanie konkurencyjnych egzemplarzy w najbliższym sąsiedztwie drzew-weteranów czy redukcja wysokości drzewa (l.c.).

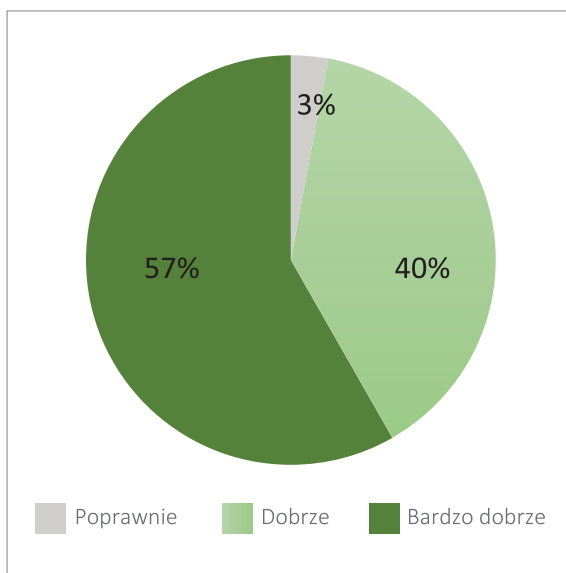
Park Kensington zarządzany jest zasadniczo przez The Royal Parks. Obiekty lub tereny pod nadzorem innych organizacji to: Perks Field, Kensington Palace, oranżeria i Sunken Gardens, które są pod opieką Historic Royal Palaces. Na czele zarządzających parkiem stoi główny menedżer (The Park Manager), a wspierany jest przez swojego asystenta (Assistant Park Manager), zarządcę placami zabaw (Playground Manager), pracownika technicznego (Technical Officer), zarządcę biurowego (Office Manager) oraz pracownika administracyjnego (Administrative Officer). Główny zarządzający parkiem, w porozumieniu z innymi wspierającymi go pracownikami, nadzoruje wszelkie prace wykonywane przez zewnętrznych wykonawców w parku: utrzymywanie roślinności czy różnego rodzaju obiektów, a także współpracuje z organami kontrolującymi przyległe tereny, między innymi Historic Royal Palaces, organizatorami imprez, koncesjonariuszami, a nawet użytkownikami. Zarządzaniem zielenią zajmuje się Landscape Maintenance Contractor, czyli zewnętrzna firma, do której obowiązków oraz drobne prace związane z uprawą i pielęgnacją drzew.

Jedną z istotniejszych zasad ze względu na zachowanie walorów ekologicznych parku jest przetwarzanie odpadów organicznych na nawozy naturalne. Materiał rozproszony jest do kilku parków znajdujących się w centrum Londynu, tych samych, z których został pobrany. Wykorzystywany jest jako nawóz poprawiający jakość gleby wokół roślin, ściółka lub nawóz użyźniający trawniki. Zarząd parku prowadzi szereg działań mających na celu minimalizowanie zużycia energii, emisji zanieczyszczeń, ograniczenie ilości odpadów, rozsądne gospodarowanie wodą, a także ograniczenie użycia nawozów lub innych chemicznych środków pielęgnacyjnych roślin. W związku z tym zatrudniono dodatkowo wyspecjalizowanego kierownika do spraw strategii zrównoważonego rozwoju („Kensington Gardens Management Plan 2016”).

Organizacja The Royal Parks prowadzi dokumentację poszczególnych parków, w tym także Kensington Gardens, którą zainteresowani mogą bez ograniczeń przeglądać, pobierać i odkrywać, w jaki sposób zabytkowe parki są zarządzane i pielęgnowane. Jednym z najważniejszych dokumentów, opracowywanym osobno dla każdego z ośmiu parków, są plany zarządzania. W przypadku parku Kensington plan taki został utworzony w 2016 r. i ma obowiązywać przez dziesięć lat, z tym, że po pięciu latach wprowadzenia następuje sprawdzenie jego skuteczności. Jeśli zachodzi potrzeba, wprowadza się wtedy konieczne poprawki.

W parku Kensington wśród odwiedzających przeprowadzono sondaż, którego celem było sprawdzenie ich opinii na temat parku. Przebadano 30 osób w różnym wieku, w tym 16 kobiet i 14 mężczyzn. Respondenci ocenili, że wygląd parku jest na bardzo dobrym (60%) i dobrym poziomie (37%). Jedyne 3% odwiedzających oceniło, że jego wygląd jest poprawny.

Ankietowani wskazywali, że drzewa są w stanie bardzo dobrym (57%) lub dobrym (40%). Jedyne 3% odwiedzających określiło stan drzew jako poprawny (ryc. 6). Z analizy informacji pochodzących z sondażu można wywnioskować, że badani odwiedzający obiekt pozytywnie wypowiadają się na temat jego wyglądu, funkcjonalności, stanu drzew i zadrzewień i ich pielęgnacji (tab. 2).

Ryc. 6. Ocena stanu drzew i zadrzewień według respondentów w Kensington Gardens

Fig. 6. Assessment of the condition of trees and stands by respondents at Kensington Gardens (poprawnie = OK, dobrze = good, bardzo dobrze = excellent)

Greenwich Park

Greenwich Park to, podobnie jak Kensington, jeden z ośmiu parków królewskich (ryc. 7). Nazwa „Greenwich” pochodzi z czasów anglosaskich. Teren, który dzisiaj zajmowany jest przez park, przeszedł na królewską własność na początku XV w. Zbudowano wtedy między innymi zamek Greenwich (Greenwich Castle) na wzgórzu, w XVII w. został

on przekształcony w Obserwatorium Królewskie. Podczas panowania dynastii Tudorów, w XVI w., zamek i sam park były intensywnie wykorzystywane – park pełnił wtedy rolę zwierzyńca, w którym odbywały się polowania prowadzone przez władców. W XVII w. na nowo zagospodarowano teren parku. Podjął się tego prawdopodobnie francuski architekt krajobrazu André Le Nôtre, który z pewnością sporządził plany nowego zagospodarowania parku. Projekt ten był najpewniej jedynym jego dziełem opracowanym dla Wielkiej Brytanii. Część jego propozycji, takich jak wprowadzenie fontann czy parterów kwiatowych, nigdy nie została zrealizowana, ale wykorzystano ideę symetrii z projektu Le Nôtre’a, a także poboczne aleje, których układ współgra z ukształtowaniem terenu.

W latach 60. XVII w. całkowicie zmienił się charakter obiektu – z łowieckiego zwierzyńca przekształcono go w formalny teren zieleni z regularną siatką dróg. W XX w. skupiono się na poprawie funkcjonalności miejsca i wzbogaceniu programu parku. Wyposażono park w dodatkowe toalety, korty tenisowe oraz punkt gastronomiczny. Dodano także plac zabaw oraz zbudowano mały staw. Naprawiono bramy oraz fragmenty ogrodzenia. W 1930 r. park stał się siedzibą Narodowego Muzeum Morskiego, co znacząco przyczyniło się do wzrostu liczby odwiedzających. Ze względu na liczne przemiany parku w przeszłości postanowiono przywrócić jego pierwotny charakter, głównie poprzez uzupełnienie struktur roślinnych: posadzono nowe drzewa (885 sztuk). W ciągu kilku następnych lat (lata 70. XX w.) prawie wszystkie wiązy zostały wyniszczone przez panującą wtedy chorobę wiązów, a według historycznych danych prawie połowa drzew w parku w XIX w. była właśnie wiązami („Greenwich Park Management Plan 2015–2020”).

Park zyskał międzynarodową sławę głównie dzięki swojej lokalizacji, ponieważ przebiega przez niego południk zerowy. Od roku 1997 jest również głównym elementem Światowego Dziedzictwa Morskiego Greenwich (Maritime Greenwich World Heritage Site). W skali lokalnej jest to ważny punkt na zielonej mapie gminy Greenwich, zapewnia mieszkańcom możliwość wypoczynku oraz rekreacji w miejscu odizolowanym od miejskiego zgiełku.

Park zlokalizowany jest we wschodniej części Londynu tuż przy Tamizie, w granicach gminy Greenwich, na południowym brzegu rzeki – przy jej zakrzywieniu w pętlę wokół Isle of Dogs. Ograniczony jest od północy zabudową Queen’s House oraz ulicami: od wschodu Maze Hill, od południa Charlton Way, a od zachodu General Wolfe Road i Crooms Hill. Ze względu na przebieg południka zerowego park znajduje się jednocześnie na dwóch półkulach ziemskich.

Greenwich Park ma powierzchnię 75 ha (186 akrów) i znajduje się na wąskich terasach zalewowych. Tworzą go zarówno tereny płaskie w jego północnej części oraz liczne wzniesienia w dalszych częściach parku. Z jednego z nich rozpościera się widok na panoramę biznesowej części i centrum Londynu (l.c.). Struktury roślinne budujące park Greenwich są typowe: trawniki, drzewa, krzewy, żywopłoty oraz rabaty kwietne lub ziołowe. To one nadają mu wartość przyrodniczą oraz podkreślają historyczną. Greenwich Park tworzą wyszukane i charakterystyczne dla tego ogrodu zadrzewienia. Jest to między innymi wartościowy zasób

Tab. 2. Ocena użytkowników – podsumowanie sondażu
 Tab. 2. Users' rating – survey summary

Analizowany aspekt <i>Analysed aspect</i>	Kensington Gardens	Greenwich Park	Łazienki Królewskie	Park w Wilanowie
Główny powód odwiedzin <i>Main reason for visit</i>	wypoczynek <i>gentle rest</i>	wypoczynek <i>gentle rest</i>	muzeum <i>museum visit</i>	muzeum <i>museum visit</i>
Częstotliwość odwiedzin <i>Visits frequency</i>	raz na kilka miesięcy <i>once a few months</i>	kilka razy w miesiącu <i>few times a month</i>	rzadziej <i>less often</i>	rzadziej <i>less often</i>
Czas spędzony w parku <i>Time spent in the park</i>	1–2 h	1–2 h	> 2 h	> 2 h
Ocena wyglądu <i>Landscape rate</i>				
1 – b. źle – <i>very poor</i>	-	-	-	-
2 – źle – <i>poor</i>	-	-	-	-
3 – poprawnie – <i>OK</i>	3%	3%	10%	3%
4 – dobrze – <i>good</i>	37%	37%	47%	40%
5 – b. dobrze – <i>excellent</i>	60%	60%	43%	57%
Funkcjonalność <i>Functionality</i>				
1 – b. źle – <i>very poor</i>	3%	3%	-	-
2 – źle – <i>poor</i>	7%	3%	7%	3%
3 – poprawnie – <i>OK</i>	20%	13%	43%	20%
4 – dobrze – <i>good</i>	57%	60%	40%	47%
5 – b. dobrze – <i>excellent</i>	13%	20%	10%	30%
Stan drzew <i>Condition of trees</i>				
1 – b. źle – <i>very poor</i>	-	-	-	-
2 – źle – <i>poor</i>	-	3%	7%	-
3 – poprawnie – <i>OK</i>	3%	7%	23%	20%
4 – dobrze – <i>good</i>	40%	43%	50%	63%
5 – b. dobrze – <i>excellent</i>	57%	47%	20%	17%
Zwracanie uwagi na kształtowanie zadrzewień <i>Paying attention to forms of trees structures</i>	nie <i>no</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	brak zdania <i>don't know</i>
Brakujące elementy <i>Missing items</i>	pkt. gastr., place zabaw, toalety <i>restaurants, playgrounds, toilets</i>	toalety <i>toilets</i>	kosze do recyklingu <i>recycling bins</i>	kosze do recyklingu <i>recycling bins</i>
Sytuacje konfliktowe <i>Conflicting situations</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>
Główna atrakcja <i>Main attraction</i>	przyroda <i>nature</i>	przyroda <i>nature</i>	przyroda <i>nature</i>	architektura <i>architecture structures</i>
Zadbanie parku <i>Park maintenance</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>
Stopień pielęgnacji <i>Maintenance level</i>				
1 – b. źle – <i>very poor</i>	-	-	-	-
2 – źle – <i>poor</i>	3%	-	3%	-
3 – poprawnie – <i>OK</i>	7%	3%	20%	23%
4 – dobrze – <i>good</i>	40%	57%	57%	47%
5 – b. dobrze – <i>excellent</i>	50%	43%	20%	30%

Wyróżnienie pogrubioną czcionką wskazuje na duże różnice w ocenie respondentów między analizowanymi aspektami parków londyńskich i warszawskich.

The data in bold indicates large differences in the respondents' assessment between the analyzed aspects of London and Warsaw parks.

Ryc. 7. Greenwich Park – widok sprzed Queen's House (fot. A. Boruch)

Fig. 7. Greenwich Park – view from in front of Queen's House (photo A. Boruch)

starych drzew kasztana jadalnego pochodzący z oryginalnego projektu „Grand Plan” z 1660 r., które podkreślają wiekowość parku. Dodatkową wartością jest stosowanie gatunków rodzimych dla Wielkiej Brytanii oraz różnorodność gatunkowa parkowych drzew (ryc. 8), co poniekąd może wynikać z wniosków wyciągniętych na podstawie oceny szkód wyrządzonych przez chorobę wiązów i ma zapobiec ponownemu masowemu wymieraniu jednogatunkowych drzewostanów.

Wśród zadrzewień widoczne są dwie kontrastowe struktury: liniowa wzdłuż dróg tworzących regularną siatkę – zwłaszcza wzdłuż tych najważniejszych, na przykład alei Great Cross, gdzie miejscami tworzone są nawet z ośmiu linii drzew. Z upływem lat, w miarę rozrostu drzew, zwarte grupy będą kontrastowały ze strukturami liniowymi. Dużą część niedawno posadzonych drzew ulokowano poza alejami, używano czasem nieodpowiednich gatunków, co osłabiło strukturę historycznego krajobrazu parku. Nowe obsadzenia mają najczęściej poniżej 100 lat, co zmieniło strukturę wiekową drzewostanu. Od 2006 r. prowadzone są prace rewaloryzacyjne, na podstawie wcześniej przygotowanej strategii. Prace mają na celu głównie poprawę stanu alei. Strategię wprowadzano dotychczas częściowo (l.c.). Inwentaryzacja zadrzewień jest prowadzona w różnych częściach parku i na bieżąco uaktualniana. Nie opracowano jeszcze szczegółowego planu zarządzania drzewami, ale sporządzenie takiego dokumentu zarządzający postawili sobie jako cel na najbliższą przyszłość, chcąc jak najdokładniej odwzorować dawny układ parku (l.c.).

Podobnie jak w Kensington, w ramach troski o drzewnych weteranów, wykonywane jest badanie każdego drzewa i sporządzenie osobnych wytycznych (ryc. 9). W parku Greenwich drzewa sędziwe są oznaczone na mapach. Opracowano kilka ogólnych wskazań dotyczących starych drzew. Ich celem jest przede wszystkim zmniejszenie intensywności użytkowania i zagospodarowania terenu w najbliższej okolicy. Przestrzegany jest zakaz używania nawozów sztucznych i herbicydów w 10-metrowej strefie buforowej od krawędzi korony. Podobnie jak w parku Kensington, kontynuując ideę Kenta, pomimo pewnych przeciwwskazań dotyczących bezpieczeństwa, zaleca się pozostawianie martwych drzew lub ich pozostałości, przede wszystkim na terenach rzadziej uczęszczanych lub całkowicie wyłączonych z użytkowania. Zabieg ten dotyczy również konarów – zaleca się pozostawianie ich pod okapem korony drzewa. W parkach królewskich nowo wprowadzany materiał roślinny powinien spełniać określone wymogi i pochodzić wyłącznie z terenu Wielkiej Brytanii, aby uniknąć zawleczenia do kraju szkodników lub chorób drzew (l.c.).

Obecne pokrycie terenu roślinnością to efekt serii przekształceń i ulepszeń lub błędów podczas nawożenia. Do pogorszenia stanu trawników przyczyniło się zaprzestanie nawożenia, a także zorganizowanie na terenie parku Letnich Igrzysk Olimpijskich i Paraolimpijskich. Planowane jest sporządzenie planu zarządzania użytkami zielonymi znajdującymi się w granicach parku, który precyzowałby częstotliwość koszenia, konieczne zabiegi poprawiające jakość trawników, a także określenie ich przeznaczenia (l.c.).

Ryc. 8. Różnorodność gatunkowa zadrzewień oraz zróżnicowanie ukształtowania terenu parku (fot. A. Boruch)
 Fig. 8. Species diversity of tree stands and diversification of the park terrain (photo A. Boruch)

W Greenwich Park obowiązuje szereg zasad wpływających na jakość parkowego materiału roślinnego, między innymi:

- nie stosuje się nawozów mineralnych i pestycydów poza obszarami ogrodniczymi, aby nie szkodzić pobliskim łąkom i drzewom;
- koszenie łąk i trawników odbywa się rzadziej niż powszechnie, aby umożliwić trawom kwitnienie;
- unika się niskiego koszenia trawników, żeby nie powstawały nagie połacie terenu; zamierzony efekt lekko „zaniedbanych” partii trawników, w nieformalnych częściach parku, podkreśla bardziej formalne obszary i stanowi swego rodzaju kontrast;
- nie dopuszcza się do używania maszyn, gdy podłoże w parku jest mokre; dzięki temu unika się uszkodzeń korzeni drzew i pogorszenia struktury gruntu;
- w przypadku obszarów wymagających ponownego wysiewu traw, mieszanka gatunków powinna wykluczać większe trawy, a składać się z drobniejszych; nasiona powinno się pozyskiwać z roślin rosnących w parku;
- ubytki w glebie, na przykład po usunięciu drzewa lub erozji terenu, nie powinny być uzupełniane wierzchnią warstwą, ponieważ może to przyczynić się do powstania w tym miejscu „wysp” jasnozielonych większych traw, które znacząco różnią się od drobnych gatunków – najczęściej spotykanych w parku;
- miejscami, na przykład na zamkniętym zboczu Castle Hill, dopuszcza się kontrolowaną ekspansję paproci i kolcolistów (l.c.).

Ryc. 9. Jedno z sędziwych drzew w Greenwich Park (fot. A. Boruch)
 Fig. 9. One of the veteran trees in Greenwich Park (photo A. Boruch)

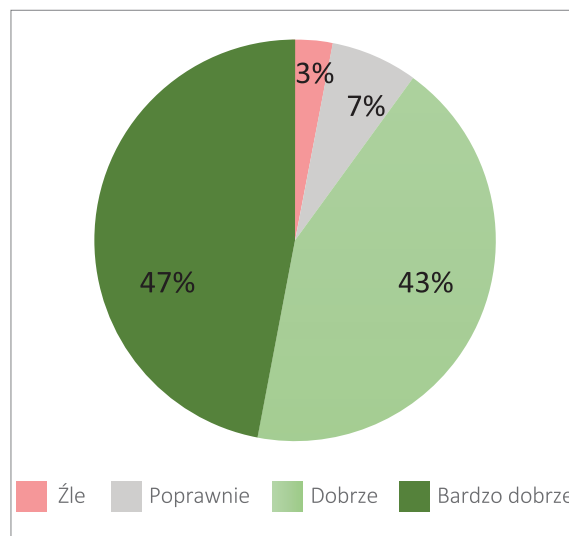
Obok drzewostanów i trawników mamy tam również inne tereny określane jako ogrodnicze. Ogród kwiatowy (The Flower Garden) założony w połowie XIX w. początkowo tworzyły cedry; obecnie mamy tam sezonowe rabaty, obficie kwitnące wiosną i latem. Ogród zielony (The Herb Garden) położony jest w północno-zachodniej części parku, zaraz przy bramie St. Mary's Lodge. Założony w formalnym stylu z fontanną w centrum Królewski Sad (The Queen's Orchard) to częściowo otwarty teren, w którym uprawiane są owoce i warzywa. W sadzie można znaleźć różnorodne drzewa owocowe pochodzące z XVI w., między innymi: jabłonie, grusze, wiśnie i śliwy. Sad był częścią parku od XVII w. aż do 1976 r., a w latach 2011 i 2012, dzięki zaangażowaniu wolontariuszy, został przywrócony jego pierwotny charakter. Ogród różany jest bardzo popularnym terenem w parku Greenwich, szczególnie na przełomie czerwca i lipca. Rabaty tworzą półokrągłe wzory i obsadzone są głównie różami wielokwiatowymi o różnej kolorystyce. Aby uzyskać lepszą integrację ogrodu z otaczającym krajobrazem oraz wydłużyć czas zainteresowania ogrodem przez odwiedzających, planowane jest jego przeprojektowanie. Nie planuje się wzbogacać parku o kolejne tereny ogrodnicze, aby nie naruszać nieformalnych części, chyba że będą ku temu istotne historyczne przesłanki (l.c.).

Greenwich Park, podobnie jak Kensington Gardens, zarządzany jest przez organizację The Royal Parks. Nie obejmuje ona opieką dużych budynków, między innymi: Queen's House, Maritime National Museum czy Obserwatorium Astronomicznego. Struktura zarządzających parkiem jest bardzo podobna do tej obowiązującej w Kensington Gardens. Na czele zarządzających stoi główny menedżer parku (Park Manager), który wspomagany jest przez swojego asystenta (Assistant Park Manager), kierownika biura (Office Manager) i urzędnika administracyjnego (Administrative Officer). Ponoszą oni odpowiedzialność za współpracę z podwykonawcami, koncesjonariuszami, licencjobiorcami, a także użytkownikami parku czy zarządcami przyległych terenów (l.c.). Pielęgnacją i konserwacją roślinności zajmuje się wyznaczony do tego zarządca (Landscape Maintenance Contractor), podlegający asystentowi głównego menedżera parku, który odpowiada za określone obszary i obiekty. Funkcję tę pełni firma zewnętrzna świadcząca usługi na najwyższym poziomie, aby utrzymać park w jak najlepszej kondycji, a wybierana jest przez The Royal Parks. Jedna firma zazwyczaj zajmuje się kilkoma parkami i sprawuje opiekę nad roślinnością w danym obiekcie. Umowa z taką firmą obejmuje koszenie trawy, usługi ogrodnicze i inne prace konserwacyjne. Zarządzaniem i pielęgnacją budynków lub budowli, chodnikami i oświetleniem zajmuje się osobna firma (l.c.). W 2015 r. sporządzono plan zarządzania dla parku Greenwich „Greenwich Park Management Plan 2015–2020”, zapewniający ochronę i długoterminową pielęgnację parku oraz określający plan priorytetów i działań, które mają być realizowane w ciągu najbliższych dziesięciu lat. Plan ma charakter strategiczny, określa wizję parku i obrane cele, którymi kieruje się zarząd. Na jego podstawie można przygotować szczegółową specyfikację administrowania.

Aby poznać ocenę użytkowników, przebadano 30 osób w różnym wieku, w tym 16 kobiet i 14 mężczyzn. W czterech pytaniach biorący udział w sondażu mieli możliwość

wpisania wybranych przez siebie opcji. Respondenci ocenili, że wygląd parku jest na bardzo dobrym (60%) i dobrym poziomie (37%). Jedyne 3% odwiedzających oceniło, że jego wygląd jest poprawny. Kolejnym zadaniem była ocena stanu drzew oraz zadrzewień. Pytani najczęściej wskazywali, że są one w bardzo dobrym (47%) lub dobrym stanie (43%). Jedyne 3% odwiedzających określiło stan drzew jako poprawny lub zły (tab 2, ryc. 10).

Greenwich Park, podobnie jak Kensington Gardens, jest obiektem, do którego pielęgnacji przykładają się dużą wagę. Zarządzający starają się, aby prace pielęgnacyjne przekładały się na komfort użytkowników. Na podstawie zebranych danych z ankiet można wywnioskować, że odwiedzający park te starania i pracę zauważają, oceniając powyższe aspekty w znacznej większości dobrze lub bardzo dobrze.

Ryc. 10. Ocena stanu drzew i zadrzewień według respondentów w Greenwich Park

Fig. 10. Assessment of the condition of trees and stands by respondents at Greenwich Park (źle = poor, poprawnie = OK, dobrze = good, bardzo dobrze = excellent)

Parki warszawskie

Warszawa, podobnie jak Londyn, postrzegana jest jako jedna z najbardziej zazielenionych stolic Europy. Dominują tu parki spacerowe – przeznaczone głównie do biernego wypoczynku (Uchwała Nr XXXVIII/973/2016 Rady Miasta Stołecznego Warszawy z dnia 15 grudnia 2016 r. w sprawie uchwalenia Programu ochrony środowiska dla m.st. Warszawy na lata 2017–2020 z perspektywą do 2023 r.). Warszawskie parki, w znacznej większości, utrzymywane są przez utworzony stosunkowo niedawno Zarząd Zieleni m.st. Warszawy („Parki”). Jednak parki zabytkowe, w tym Łazienki Królewskie i założenie pałacowo-parkowe w Wilanowie, są utrzymywane ze środków finansowych z budżetu pozostającego w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a zarządzane przez dyrekcje obu parków. Mimo że obiekty te zajmują niewielki obszar (niespełna 2%), są znaczącym elementem warszawskiej zieleni, pełniąc szereg funkcji istotnych zarówno dla środowiska, jak i społeczności stolicy.

Łazienki Królewskie

Park Łazienki Królewskie jest jednym z najpopularniejszych i najchętniej odwiedzanych parków w Warszawie. Znajduje się w centrum miasta i jest atrakcyjnym miejscem wypoczynku i spacerów. Łazienki razem z dzisiejszym Parkiem Ujazdowskim początkowo tworzyły jeden obiekt zwany Ujazdowem. Ten leśny teren został przekształcony w XVI w. w zwierzyńiec ujazdowski przeznaczony do polowań (Janicka, 2011). Znaczące zmiany zaczęły zachodzić, kiedy w drugiej połowie XVII w. właścicielem tych terenów został Stanisław Herakliusz Lubomirski. Przeprowadził on renowację istniejącej wcześniej rezydencji, zburzonej przez Szwedów, oraz zbudował niewielkie budynki na terenie parku. Prace przy pałacu, w zwierzyńcu i ogrodach powierzył Tylmanowi z Gameren i artystom włoskim (Niemojewski, 1922). Na wyspie w zwierzyńcu powstał wówczas pawilon nazwany Łazienkami; dał on początek późniejszemu Pałacowi na Wodzie. W 1765 r. park przeszedł we władanie króla Stanisława Augusta Poniatowskiego i zapoczątkowany został okres jego świetności. Stanisław August rozbudował oś rezydencji w kierunku zachodnim. W roku 1774 za sprawą Dominika Merliniego i Jana Chrystiana Kamsetzera nadano ostateczny wygląd Pałacowi na Wodzie. W 1778 r. Kamsetzer zaprojektował, otoczoną kanałami, tak zwaną Promenadę Królewską. Zwierzyńiec został obsadzony licznymi dodatkowymi drzewami (Różańska, 2012). W tym czasie powstał amfiteatr na wodzie ze sceną umieszczoną na sztucznej wyspie, teatr w Pomarańczarni. Chcąc podnieść rangę należącego do Łazienek Zamku Ujazdowskiego, Stanisław August przeprowadził prace renowacyjne tego obiektu oraz przyległych do niego terenów (Kwiatkowski, 1991). Ostatnie 20 lat XVIII w. to okres intensywnych przemian układu przestrzennego i rozbudowy stawów. W 1817 r. Łazienki zakupił cesarz Rosji Aleksander I. Za jego sprawą, według projektu Jakuba Kubickiego, przebudowano Belweder, urządzono wokół niego ogród i włączono go do parku.

W 1918 r. założono Ogród Botaniczny, który również wszedł w skład dużego założenia parkowego Łazienek Królewskich. Po odzyskaniu niepodległości usunięto zniszczenia z okresu pierwszej wojny światowej, w 1926 r. ustawiono na górnym tarasie pomnik Fryderyka Chopina. W czasie II wojny światowej zniszczeniu uległ Pałac na Wodzie i liczne historyczne budynki, poważne straty zanotowano także w drzewostanie. Po wojnie odbudowano Pałac, a w roku 1958 ustawiono ponownie pomnik Chopina, który otoczono ogrodem różanym zaprojektowanym przez Longina Majdeckiego (Różańska, 2012). Od 1965 r. park oraz budynki znajdujące się w jego granicach uznano za zabytek objęty opieką i nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków („Łazienki Królewskie”).

Łazienki Królewskie od północy sąsiadują z Parkiem Ujazdowskim, a oddzielają je od niego ulice Agrykola i Szwoleżerów. Łazienki zajmują 76,4 ha. Zlokalizowane są w miejscu przebiegu Skarpy Warszawskiej, która rozdziela park na dwie części („Opracowanie ekofizjograficzne do studium (2006)”).

Dominującą strukturą roślinną tworzącą park są zadrzewienia, w różnych formach: aleje, grupy i masywy. Z krzewów utworzone zostały żywopłoty formowane i nieformowane bądź swobodne grupy. Dodatkowym elementem kształtującym wygląd parku są rabaty bylinowe lub ziołowe, które wprowadzone zostały we wczesnych latach jego istnienia. Drzewostan parkowy na przestrzeni lat przeszedł znaczną przemianę. Obecnie można spotkać jedynie niewielkie fragmenty reliktowych układów zadrzewień. Pierwotnie na terenie parku znajdowały się liczne grupy olch; dzisiaj takich grup już nie ma. W pobliżu Alei Chińskiej znajduje się grupa topól białych, których rozmieszczenie i znaczne rozmiary mogą wskazywać na ich reliktowy charakter (Majdecki, 1969). Za panowania króla Stanisława II Augusta wprowadzono wiele nowych drzew i krzewów, zarówno gatunków rodzimych, jak i obcych, między innymi: dęby, orzechy i róże. W latach 1776–1777 dosadzono ok. 1000 drzew, w kolejnym roku 764 klonów i lip, a w jeszcze następnym 36 topól i brzoź, którymi zastąpiono 370 klonów jaworów i lip (Chrołowska, 2018). W tym też czasie wzbogacano tereny wokół budynków, sadzono efektowne drzewa, takie jak topole włoskie. Późniejsze zbyt liczne dosadzanie drzew wpłynęło na zatracenie walorów widokowych (Majdecki, 1969). Bardzo intensywne

Ryc. 11. Łazienki Królewskie – duża różnorodność form i gatunków drzew (fot. A. Boruch)

Fig. 11. Łazienki Królewskie – diversity of forms and tree species (photo A. Boruch)

dosadzanie drzew odbywało się po zakończeniu II wojny światowej. Prowadzono wtedy liczne akcje społeczne, a nasadzenia były nieprzemyślane, często przypadkowe, gatunki drzew były niedostosowane do warunków siedliskowych, bywało, że sadzono drzewa w pobliżu osi widokowych, przez co z biegiem lat je zasłaniały. Brak było wcześniejszej analizy historycznej czy kompozycyjnej parku. Pozostawiano samosiewy, a starsze drzewa pozbawione były niezbędnej pielęgnacji (l.c.). Efektem jest obecne duże zagęszczenie drzew i ich zróżnicowanie (ryc. 11). Podobnie jak w parkach londyńskich pozostawia się martwe drzewa (ryc. 12) lub ich resztki, które wkomponowują się w krajobraz, dodatkowo go urozmaicając. Takie drzewa lokalizowane są głównie w strefach niedostępnych dla odwiedzających.

W parku znajduje się duża liczba kasztanowców pospolitych. Na początku XXI w. pracownicy Działu Ogrodów Muzeum Łazienki Królewskie podjęli działania, aby przeciwdziałać szkodom wyrządzanym przez szrotówka kasztanowcowiaczka, który w 2002 r. zaatakował wszystkie kasztanowce pospolite. Po nieudanej walce sposobami nieinwazyjnymi (grabienie opadłych liści w okresie jesiennym) rozpoczęto walkę ze szkodnikiem metodą iniekcji. Obecnie takich zabiegów już się nie wykonuje, a to z powodu niewielkiej skuteczności, konieczności ich powtarzania i,

co najważniejsze, szkodliwości wielokrotnego nawiercania drzew. Corocznie stosuje się natomiast ochronne opryski i utylizację zgrabionych liści (l.c.).

Obecnie park charakteryzuje duże zróżnicowanie gatunkowe drzew. Według inwentaryzacji z 2012 r. znajduje się tu ok. 9500 drzew i zajmują one 64% powierzchni całego parku (Rynkiewicz-Młotkowska, 2012; Siewniak, 2012), przy czym dominują takie gatunki jak:

Klon pospolity <i>Acer platanoides</i>	ok. 1594 sztuk
Lipy <i>Tilia</i> spp.	ok. 1421 sztuk
Kasztanowiec pospolity <i>Aesculus hippocastanum</i>	ok. 802 sztuk
Grab pospolity <i>Carpinus betulus</i>	ok. 576 sztuk
Dęby <i>Quercus</i> spp.	ok. 475 sztuk
Jesiony <i>Fraxinus</i> spp.	ok. 465 sztuk
Wiązy <i>Ulmus</i> spp.	ok. 356 sztuk
Olsza czarna <i>Alnus glutinosa</i>	ok. 233 sztuk
Topole <i>Populus</i> spp.	ok. 200 sztuk

Zadrzewienia zdominowane są przez klon pospolity i różne gatunki lip, które znajdują się w kwaterach na terenie całego parku. Z kolei kasztanowce pospolite, których liczebność jest znacznie mniejsza, rosną głównie w alejach, a także przy Stawie Północnym (l.c.).

Zróżnicowanie gatunkowe drzew sprawia, że drzewostan parku nie jest narażony na masowe szkody powodowane przez owady. Większe znaczenie ma sposób pielęgnacji, a także takie czynniki jak pogarszające się warunki tlenowe w glebie (spowodowane dawnymi przekształceniami podłoża, w tym degradacją wynikłą z budowy ciągów komunikacyjnych i ścieżek) czy nadmierne ocienianie się drzew, nasilające się ze względu na znaczne zagęszczenie drzew w kwartałach. Zagęszczenie drzewostanu spowodowane jest w dużej mierze pozostawianiem samosiewów, które obecnie są już znacznych rozmiarów. Do czynników, które wpływały niekorzystnie na stan zadrzewień parkowych, trzeba też zaliczyć: uszkodzenia drzew i gleby z czasów jeszcze II wojny światowej, kilkakrotnie

Ryc. 12. Łazienki Królewskie – martwe drzewo na tle zdrowych egzemplarzy i Belwederu (fot. A. Boruch)

Fig. 12. Łazienki Królewskie – a dead tree against the background of healthy trees and Belweder Palace (photo A. Boruch)

Ryc. 13. Łazienki Królewskie –
wiązania elastyczne w koronie
(fot. A. Boruch)

Fig. 13. Łazienki Królewskie – elastic
ties in the tree crown
(photo A. Boruch)

wymiany nawierzchni alei, utrudniające tym samym rozwój drzew, zanieczyszczenia powietrza i wód, nieprawidłowe używanie narzędzi pielęgnacyjnych i wpływ erozji na drzewa znajdujące się na skarpie (Siewniak et al., 1988).

Większość prac pielęgnacyjnych związanych z drzewami to działania interwencyjne, wynikające z bieżących przeglądów parkowego drzewostanu – pracownicy Działu Ogrodów dokładnie obserwują każde drzewo i określają działania pielęgnacyjne, które są zlecane następnie firmom zewnętrznym. Jednym z ważniejszych czynników wpływających na pielęgnację jest bezpieczeństwo użytkowników parku. Priorytetowo traktuje się zatem drzewa rosnące przy ciągach komunikacyjnych lub nasadzenia alejowe, które bezpośrednio wpływają na bezpieczeństwo zwiedzających. Stosuje się w tym wypadku takie prace jak: usuwanie suszu w koronach drzew, przycinanie uszkodzonych gałęzi czy większych konarów, zakładanie wiązań elastycznych w koronie (ryc. 13) i odciągów stabilizujących drzewa, stosowanie oprysków ochronnych (głównie kasztanowców pospolitych), a także usuwanie opadłych liści.

Kiedy prace pielęgnacyjne nie przynoszą oczekiwanych efektów i drzewo zagraża bezpieczeństwu użytkowników, taki egzemplarz jest usuwany. Jest to, niestety, czasem także najłatwiejszy sposób na zapewnienie bezpieczeństwa odwiedzającym, którego warszawskie i ogólniej polskie parki nadużywają. W przypadku usunięcia drzewa konieczne jest jego zastąpienie. Najlepszym rozwiązaniem jest posadzenie nowego drzewa w miejscu wycinki poprzedniego. Gdy jest to niemożliwe, ponieważ na przykład drzewo zostało wycięte, aby dać przestrzeń do rozwoju innemu, lub znajdowało się w miejscu otwarcia widokowego bądź na osi kompozycyjnej czy widokowej, można dosadzić nowy osobnik w innym miejscu, niezbyt odległym od poprzedniego.

Ryc. 14. Łazienki Królewskie – złamane drzewo, zabezpieczone przed
odwiedzającymi (fot. A. Boruch)

Fig. 14. Łazienki Królewskie – broken tree, secured from visitors
(photo A. Boruch)

Ze względu na fakt, że park objęty jest ochroną konserwatorską, każde działanie pielęgnacyjne czy usunięcie drzewa musi być zgłoszone do Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i możliwe jest jedynie po wydaniu przez niego opinii pozytywnej. Park nie dysponuje dalekosiężnymi planami pielęgnacyjnymi drzewostanu. Prace planowane są na krótki czas, najczęściej wymuszone przez stan drzew, na przykład złamania gałęzi, dużych konarów, złomy i wykroty całych drzew (ryc. 14). Pracownicy przy planowaniu prac pielęgnacyjnych opierają swoje decyzje również na szczegółowo opisanej inwentaryzacji drzewostanu. Obecnie trwają prace nad scaleniem kilku części inwentaryzacji wykonanych przez różne firmy lub osoby oraz uzupełnieniem jej brakujących fragmentów. Połączenie w jeden dokument takiej inwentaryzacji z pewnością będzie pomocne przy krótko- oraz dalekosiężnym planowaniu prac pielęgnacyjnych. W parku brak jest planów pielęgnacyjnych dla najwartościowszych i najstarszych drzew – drzew sędziwych, które traktowane są na równi z pozostałymi. Brak jest także konkretnych wytycznych pielęgnacyjnych dla kilku drzew pomnikowych znajdujących się na terenie parku. Nie zostały wydzielone wokół nich strefy ochronne, zatem odwiedzający mają do nich swobodny dostęp, wpływając negatywnie na stan gleby, ponieważ ją zagęszczają. Wzmocniona pielęgnacja drzew jest niezmiernie ważna szczególnie w przypadku czterech najstarszych i najwartościowszych dębów szypułkowych, które liczą sobie (wg tabeli wiekowej Majdeckiego) ponad 300 lat.

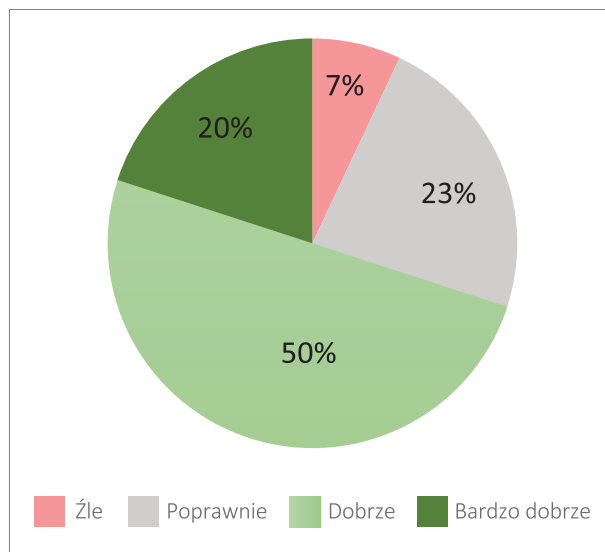
Ze względu na konieczność zapewnienia bezpieczeństwa użytkownikom zarząd parku decyduje się na usuwanie drzew, rzadko próbując innych sposobów, takich jak na przykład wydzielenie strefy ochronnej, utrzymywanie terenu wokół jako wysokiej łąki utrudniającej odwiedzającym swobodne podejście. Takie działania często nie pozwalają drzewom dorosnąć do fazy sędziwości (Chrołowska, 2018). Można się zatem spodziewać, że drzew sędziwych w Łazienkach Królewskich będzie coraz mniej, a to one w dużej mierze budują charakter parku.

Teren parku, zadrzewienia, rabaty, kwietniki i ogrody kwiatowe zarządzane są przez Dział Ogrodów Muzeum Łazienek Królewskich, w którego skład wchodzi kilkusobowy zespół z kierownikiem na czele. Organizuje on prace związane z roślinnością oraz nadzoruje przycinanie, podwiązywanie gałęzi czy stabilizowanie drzew, które to prace wykonywane są przez firmy zewnętrzne. Park, w razie potrzeby, rozpisuje zamówienia publiczne na daną usługę i spośród ofert wybiera najkorzystniejszą. Nie obowiązuje zasada długoterminowej współpracy z jedną wybraną firmą.

Dokumentacja działań pielęgnacyjnych ogranicza się do wpisu w inwentaryzacji drzewostanu parku. Na stronie internetowej Łazienek Królewskich dostępne są informacje dotyczące zabudowy, rzeźb, fauny oraz samego parku, ale brak wiadomości odnośnie drzew i drzewostanów.

Sondażem dotyczącym oceny Parku Łazienkowskiego objęto 30 osób w różnym wieku, w tym 14 kobiet i 16 mężczyzn. Większość respondentów odwiedziła park w celu spokojnego lub biernego wypoczynku i aby zwiedzić muzeum (po 20%). Następne cele to kolejno: spacer (17%), obserwacja natury i spotkanie ze znajomymi (po 13%) oraz obcowa-

nie z interesującą architekturą (7%). Wygląd parku oceniono na dobrym (47%) i bardzo dobrym poziomie (43%). Jedynie 10% odwiedzających uznało, że jego wygląd jest poprawny. Ocena stanu drzew i zadrzewień wykazała, że są one w stanie dobrym (50%) lub poprawnym (23%). Bardzo dobry stan wskazało 20% respondentów, a 7% określiło go jako zły (tab. 2, ryc. 15). Wygląd Parku Łazienkowskiego i stan zadrzewień oceniono niżej niż obu parków londyńskich.

Ryc. 15. Ocena stanu drzew i zadrzewień według respondentów w Łazienkach Królewskich

Fig. 15. Assessment of the condition of trees and stands by respondents at Łazienki Królewskie (źle = poor, poprawnie = OK, dobrze = good, bardzo dobrze = excellent)

Założenie pałacowo-parkowe w Wilanowie

Założenie zlokalizowane jest w południowo-wschodniej części miasta. Należy do Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Park wchodzi w skład Wilanowskiego Parku Kulturowego utworzonego w 2012 r. staraniem Stołecznego Konserwatora Przyrody w celu ochrony elementów wielkoprzestrzennej kompozycji urbanistycznej. Sam Park Wilanowski jest elementem uzupełniającym i podkreślającym rangę Pałacu Króla Jana III. Sąsiaduje z rezerwatem przyrody Morysin.

Pałacowy Park Wilanowski znajduje się w południowej części Warszawy, na terenie dzielnicy Wilanów. Od strony północnej sąsiaduje z kościołem pw. Św. Anny oraz zabudową jednorodziną. Wschodnią granicę wyznacza Jezioro Wilanowskie. Od strony południowej również sąsiaduje z zabudową jednorodziną, skupioną głównie przy ul. Stanisława Potockiego, a od zachodu graniczy z ul. Przyczółkową. Przez teren parku przepływa Potok Służewiecki. Park Wilanowski zajmuje 45 ha i jest częścią całego założenia (89 ha), które podlega pod Muzeum Pałacu Króla Jana III.

Struktury roślinne w Wilanowie są unikatowe na tle warszawskich parków. Park podzielony jest na dwie odrębne części. Jedna z nich jest w stylu barokowym, więc dominującymi strukturami roślinnymi są ozdobne partery ogrodowe. W drugiej części, w stylu krajobrazowym, dominują swobodnie kształtowane zadrzewienia. Główny zarys

zadrzewień powstał pod koniec XVIII i na początku XIX w. Wówczas to Szymon Bogumił Zug zapoczątkował komponowanie swobodnej sieci alejek wśród zadrzewień na polecenie Izabeli Lubomirskiej, a kolejne części na polecenie Aleksandry i Stanisława Kostki Potockich. Na obecny stan i wygląd części krajobrazowej, gdzie znajduje się najwięcej drzew (z wyłączeniem Morysina) wpływ miały prace rewaloryzacyjne i konserwatorskie prowadzone przez Gerarda Ciołka. Na terenie parku można zauważyć pozostawione martwe drzewa. W przypadku, gdy takie drzewo znajduje się w sąsiedztwie ciągu komunikacyjnego, jest tak zabezpieczane, aby nie zagrażało odwiedzającym. Jednym z takich drzew jest uszkodzony podczas burzy pomnik przyrody na zakończeniu głównej osi całego założenia (ryc. 16). Złamaną lipę podzielono na części i pozostawiono w parku (ryc. 17).

Ryc. 16. Wilanów – uszkodzone drzewo na zakończeniu głównej osi założenia (fot. A. Boruch)

Fig. 16. Wilanów – a damaged tree at the end of the main axis of the park (photo A. Boruch)

Ryc. 17. Wilanów – pozostawione i zabezpieczone martwe drewno (fot. A. Boruch)

Fig. 17. Wilanów – dead wood left in situ and secured (photo A. Boruch)

Według danych z inwentaryzacji drzewostanu na terenie założenia pałacowo-ogrodowego w Wilanowie (bez Morysina) znajdują się 3153 drzewa. Co jakiś czas prowadzone są akcje dosadzania nowych okazów. W najbardziej reprezentacyjnych miejscach uzupełniane są braki głównie w alejach i szpalerach (ryc. 18). Dominującymi gatunkami i rodzajami na terenie założenia pałacowo-ogrodowego w Wilanowie są:

Klon pospolity <i>Acer platanoides</i>	ok. 570 sztuk
Lipa drobnolistna <i>Tilia cordata</i>	ok. 527 sztuk
Wiązy <i>Ulmus</i> spp.	ok. 202 sztuk
Grab pospolity <i>Carpinus betulus</i>	ok. 156 sztuk
Inne	ok. 962 sztuk

(w tym: jesiony, buki, robinie, brzozy, kasztanowce, żywotniki, złotokap i inne)

Brak danych ok. 736 sztuk
(„System Informacji Przestrzennej Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie”).

Struktura wiekowa jest zróżnicowana. Na terenie parku znajduje się wiele młodych drzew, ponieważ w ostatnim czasie prowadzi się uzupełnianie zadrzewień. Najstarszy okaz – dąb szypułkowy – ma około 300 lat, jest pomnikiem przyrody i znajduje się w części krajobrazowej (ryc. 19). Pierwsze inwentaryzacje niektórych części parku sporządzone zostały na początku lat 60. XX w. przez Gerarda Ciołka. Obecne działania pielęgnacyjne i dosadzanie nowych drzew prowa-

dzone są tak, aby jak najwierniej odtworzyć historyczną strukturę roślinności, zatem historyczna dokumentacja jest do tego niezwykle przydatna. Czuwają nad tym pracownicy Działu Ogrodów Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Ze względu na duże zmiany w zagospodarowaniu Warszawy w mieście często wycinane są drzewa. W wyniku działania polskich przepisów prawnych każdą stratę drzewa należy zrekompensować. Wielu inwestorów, unikając opłat, decyduje się na posadzenie drzew w zastępstwie wyciętych; tak się dzieje również na terenie założenia pałacowo-ogrodowego w Wilanowie. Korzystając z tego, park bez dodatkowych kosztów może prowadzić uzupełnienia zadrzewień.

W założeniu pałacowo-ogrodowym w Wilanowie prace pielęgnacyjne obejmujące drzewa to w głównej mierze działania interwencyjne. Pracownicy Działu Ogrodów, o wykształceniu ogrodniczym lub architekci krajobrazu, na bieżąco – przy każdym wyjściu w teren, lustrują drzewostan. Raz w roku dokonuje się aktualizacji danych w systemie informacji przestrzennej (GIS). Oceniają stan drzew na podstawie wizualnej metody oceny drzew – Visual Tree Assessment (Mattheck & Breloer, 1994). Polega ona na ocenie objawów, które mogłyby mieć wpływ na osłabienie stabilności drzewa (Baridon & Suchocka, 2009), a co najważniejsze, ryzyko wywrotu i wiatrołomu. Na podstawie

Ryc. 18. Wilanów – nowe drzewa w szpalerze w części krajobrazowej (fot. A. Boruch)

Fig. 18. Wilanów – new trees in tree lane in the landscape part of the park (photo A. Boruch)

Ryc. 19. Wilanów – dąb szypułkowy – najstarsze drzewo w parku (fot. A. Boruch)

Fig. 19. Wilanów – common oak – the oldest tree in the park (photo A. Boruch)

Ryc. 20. Wilanów – wyłączenie strefy w okolicy uszkodzonego drzewa (fot. A. Boruch)

Fig. 20. Wilanów – area around a damaged tree closed to access (photo A. Boruch)

przeprowadzonej oceny wyznaczane są wskazania pielęgnacyjne dla danego egzemplarza. Podobnie jak w Łazienkach Królewskich działania pielęgnacyjne wynikają po części z konieczności zapewnienia zwiedzającym i wypoczywającym bezpieczeństwa, przede wszystkim wzdłuż ciągów komunikacyjnych i w miejscach zwiększonego użytkowania. Najczęściej usuwa się susz w koronach drzew. Dodatkowo, w przypadku zagrożenia opadaniem gałęzi lub konarów drzew, takie miejsce wyłączane jest z użytkowania – dostęp do niego zostaje tymczasowo zagrodzony (ryc. 20). Każda praca pielęgnacyjna musi być zaakceptowana przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wynika to z faktu, że założenie wpisane jest do Rejestru Zabytków. Tak jak w Łazienkach Królewskich dużym utrudnieniem są skromne finanse; dodatkowo w Polsce większy nacisk kładzie się na utrzymanie zabytkowych budynków, a znacząco mniejsze kwoty przeznaczane są na utrzymanie roślinności.

W odróżnieniu do parków londyńskich w Wilanowie nie sporządzono odrębnych planów pielęgnacyjnych dla drzew sędziwych. Jednakże pracownicy, dzięki szczegółowej inwentaryzacji, są w stanie wskazać najstarsze egzemplarze i w razie konieczności przygotować wskazania dla każdego drzewa. Drzewa pomnikowe znajdują się głównie w strefach wyłączonych z użytkowania (grupy drzew, trawniki i łąki), więc nie są narażone na zagęszczanie gleby w bryle korze-

Ryc. 21. Wilanów – parter ogrodowy na tle grupy drzew (fot. A. Boruch)

Fig. 21. Wilanów – parterre against the background of the tree group (photo A. Boruch)

niowej. Dzięki aplikacji mobilnej użytkownicy mają możliwość poznania historii drzew pomnikowych na terenie parku.

Trawniki w Wilanowie, w górnej (barokowej) części parku, są krótko przystrzyżone. Są one również elementem kompozycji parterów ogrodowych. W dolnej części założenia znajdują się tereny utrzymywane jako łąki. Te koszone są wiosną w marcu i jesienią, około września. Rekreacyjne korzystanie z trawników na terenie Parku Wilanowskiego jest zabronione. Użytkownicy nie mogą na nie wchodzić, a tym bardziej na nich przesiadywać. Takie zasady utrzymywane są między innymi w celach bezpieczeństwa, ale także po to, aby nie niszczyć roślinności trawiastej.

Ozdobne partery ogrodowe w stylu barokowym (ryc. 21 i 22) stanowią element budujący charakter całego założenia. Otaczają pałac z trzech stron. Partery pokryte są ornamentami haftowymi, uzupełnione stożkowymi formami grabu pospolitego i cisa pospolitego oraz figuralnymi rzeźbami. Ramę parterów tworzą niskie żywopłoty bukszpanowe. Ornamenty wewnątrz utworzono z połączenia roślinności ozdobnej, trawników z różnymi rodzajami nawierzchni. Rośliny tworzące odpowiednio zaplanowane wzory to między innymi: liliowiec rdzawy, piwonia lekarska, ubiorek wiecznzielony, aster gawędka, sasanka zwyczajna, ostróżka wielkokwiatowa, tulipan, narcyz, złocień wieńcowy czy przetacznik kłosowy. Estetyka tej części parku jest na najwyższym poziomie.

Ryc. 22. Wilanów – parter ogrodowy i stożkowe formy grabu pospolitego (fot. A. Boruch)

Fig. 22. Wilanów – parterre and cone shapes of common hornbeam (photo A. Boruch)

Ze względu na swoją unikatowość partery ogrodowe i ogród różany objęte są szczególną opieką.

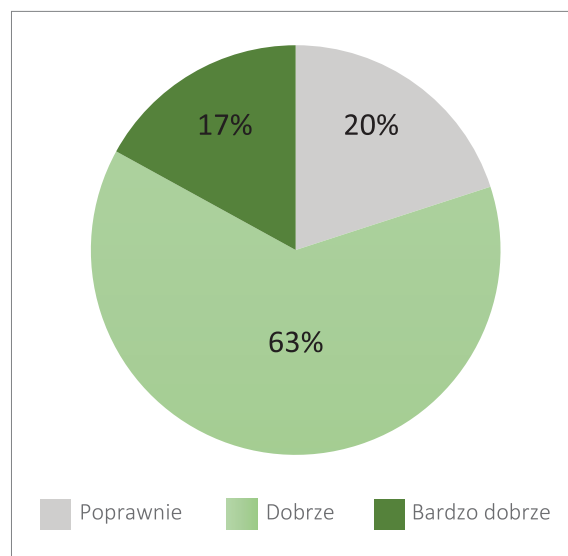
Założenie pałacowo-parkowe w Wilanowie zarządzane jest na podobnych zasadach jak Łazienki Królewskie. Zadrzewieniami, rabatami i kwietnikami zajmuje się Dział Ogrodów Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. W jego skład wchodzi sześciu pracowników biurowych oraz ośmiu pracowników fizycznych, którzy podejmują prace głównie przy rabatach i kwietnikach. Do prac pielęgnacyjnych związanych z drzewami angażowane są firmy zewnętrzne. Odbywa się to na zasadzie zamówienia publicznego na konkretną pracę i spośród ofert wybiera się najkorzystniejszą. Podobnie jak w Łazienkach Królewskich umowy z firmami podpisane są jednorazowo. Prace pielęgnacyjne nie są planowane długoterminowo, wykonywane są interwencyjnie, na przykład w razie uszkodzeń drzew. Dokumentacja papierowa zawiera historyczne inwentaryzacje, które są pomocne przy planowaniu sadzenia nowych roślin, tak aby były zgodne z dawnym charakterem parku.

W roku 2012 w parku sporządzono inwentaryzację drzew, krzewów, budynków i ścieżek w formie elektronicznej – systemu informacji geograficznej („System Informacji

Przestrzennej Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie”). Dzięki temu prowadzenie i edytowanie dokumentacji, a także planowanie działań pielęgnacyjnych jest znacznie ułatwione. Prowadzona jest szczegółowa ewidencja drzew, budynków, pomników, rzeźb, ogrodzeń, nawierzchni i różnych elementów infrastruktury technicznej. Inwentaryzacja obejmuje także szczegółowe dane, w tym na temat wieku i stanu zdrowotnego drzew. Każde drzewo jest dokładnie opisane i zlokalizowane na mapie, a opis często wzbogacają zdjęcia. Aktualizacji bazy danych dokonuje się raz w roku. Prowadzenie tego rodzaju inwentaryzacji drzewostanu parkowego czy innych obiektów parkowych jest w Polsce jeszcze mało rozpowszechnione. Dodatkowo niektóre zgromadzone dane są udostępniane na ogólnodostępnej, specjalnie do tego przeznaczonej stronie internetowej. Zainteresowani mogą dowiedzieć się więcej na temat tego, jakie drzewa czy obiekty architektoniczne znajdują się na terenie Parku Wilanowskiego (l.c.).

W sondażu dotyczącym oceny stanu parku przebadano 30 osób w różnym wieku, w tym 17 kobiet i 13 mężczyzn. Większość respondentów odwiedziła założenie w celu wizyty w muzeum (40%). W dalszej kolejności wymieniano: spokojny wypoczynek i interesująca architektura (po 17%), a także obserwację natury i spacer (po 13%).

Respondenci ocenili, że wygląd parku jest na bardzo dobrym (57%) i dobrym poziomie (40%). Jedyne 3% odwiedzających oceniło, że jego wygląd jest poprawny. Ankietowani najczęściej wskazywali, że drzewa są w dobrym (63%) lub poprawnym (20%) stanie, a 17% badanych oceniło ich stan jako bardzo dobry (tab. 2, ryc. 23).

Ryc. 23. Ocena stanu drzew i zadrzewień według respondentów w Wilanowie

Fig. 23. Assessment of the condition of trees and stands by respondents at Wilanów (poprawnie = OK, dobrze = good, bardzo dobrze = excellent)

Analiza porównawcza wybranych parków londyńskich i warszawskich

Analizując funkcjonowanie każdego z parków, zauważamy różnice. Utrzymanie parków warszawskich jest inne niż londyńskich. Łazienki Królewskie oraz założenie pałacowo-parkowe w Wilanowie różnią się bardziej niż Kensington Gardens i Greenwich Park. Mniejsze różnice między parkami londyńskimi wynikają zapewne z tego, że prowadzone są przez jedną organizację. Odmienności dostrzec można zarówno w charakterystyce i sposobach użytkowania parków, jak i kształtowaniu oraz pielęgnacji struktur roślinnych, a także w dokumentacji działań pielęgnacyjnych i ich udostępnianiu. Różnice w sposobach i poziomie utrzymania wpływają na ocenę użytkowników.

Zarządzanie i użytkowanie

Bardzo istotne różnice między parkami wynikają ze sposobów zarządzania. W Londynie utworzono organizację The Royal Parks zrzeszającą najwartościowsze parki królewskie w mieście. Organizacja ta określa zasady utrzymania, zarówno ogólne, odpowiednie dla wszystkich parków, jak i szczegółowe – opracowane indywidualnie dla każdego obiektu. Budynki znajdujące się w granicach parków zarządzane są przez inną, wyspecjalizowaną instytucję. W Polsce i w Warszawie nie ma organizacji, która zrzeszałaby tylko parki zabytkowe. To zapewne jedna z przyczyn odmiennego traktowania roślin w parkach warszawskich. Warto się zastanowić, czy nie skorzystać z doświadczeń angielskich. W parkach warszawskich nie ma też długofalowego planu utrzymania całego obiektu, jakimi są „Kensington Gardens Management Plan 2016” i „Greenwich Park Management Plan 2015–2020”. W obiektach londyńskich takie plany sporządzane są na dziesięć lat, a postępy prac weryfikuje się po pięciu latach i wprowadza konieczne zmiany. Znaczna różnica widoczna jest w zatrudnianiu firm pielęgnujących drzewostan. W londyńskich parkach królewskich podpisywana jest umowa z konkretną firmą na kilka lat. W Warszawie, w przypadku konieczności przeprowadzenia działań pielęgnacyjnych, umowy podpisywane są z różnymi podmiotami na podstawie zamówienia publicznego. Niewątpliwie historyczne parki w Polsce traktowane są przez zarządzających bardziej formalnie niż w Anglii, są raczej obiektami muzealnymi niż miejscem wypoczynku. W Londynie istnieje inne podejście do udostępniania zabytkowych parków: panuje tam większa swoboda, użytkownikom umożliwia się uprawianie różnych form rekreacji i czynnego wypoczynku. Takie podejście znalazło odzwierciedlenie w wynikach sondażu (tab. 2).

Rozbieżności w użytkowaniu parków wynikają z odębności samych miast. Stolica Wielkiej Brytanii ma bardziej rozbudowaną siatkę komunikacji miejskiej, a przede wszystkim metra, przez co dostępność parków jest zdecydowanie lepsza. Parki londyńskie są liczniej odwiedzane przez turystów, co wynika zapewne z większej ogólnej liczby odwiedzających Londyn niż Warszawę. Analizowane obiekty są w kilku aspektach użytkowych do siebie podobne, między innymi wszystkie są parkami publicznymi zamykanymi na noc (tab. 3).

Struktury roślinne i sposoby ich pielęgnacji

Pomiędzy historycznymi parkami widać zróżnicowanie w składzie gatunkowym i traktowaniu drzew. W Kensington Gardens zdecydowanie przeważają lipy, znaczna jest liczba kasztanowców pospolitych i platanów. W Łazienkach Królewskich najwięcej jest klonów pospolitych, podczas gdy w Kensington cały rodzaj *Acer* został zaliczony do grupy „innych”, co oznacza, że jego udział w ogólnej puli drzew jest znacznie mniejszy. Liczne w parkach londyńskich są platany, natomiast w Łazienkach i Wilanowie to zaledwie pojedyncze egzemplarze. Naturalnie te różnice wynikają z warunków klimatycznych, ale są też wynikiem odmiennej tradycji ogrodniczej. Wyraźna liczbowa dominacja klonów w Łazienkach może brać swój początek z innego ich traktowania, co w połączeniu z łatwością rozmnażania się daje efekt ilościowy. W czasie zaniedbań pielęgnacyjnych, w okresie II wojny światowej i późniejszej odbudowy zniszczonego drzewostanu, samosiewy klonów pospolitych prawie nie były usuwane. Obecny skład gatunkowy i wiek drzew jest również wynikiem, nie zawsze przemyślanego, sadzenia drzew w minionych okresach, czego przykładem są Łazienki. Choć na podobnie nieprzemyślane sadzenie drzew w poprzednich latach narzekają również w Greenwich („Greenwich Park Management Plan 2015–2020”). Na strukturę gatunkową wpływa bez wątpienia również siedlisko. Zarówno w Łazienkach, jak i Wilanowie, stosunkowo dużo jest jesionów, wiązów i olsz, co wynika z obecności w tych obiektach terenów pierwotnie, lub aktualnie, łągowych. W parkach londyńskich, co widać na przykładzie Kensington, jest niewiele wiązów. To efekt katastrofalnych skutków holenderskiej choroby wiązów, której nasilenie miało miejsce w Wielkiej Brytanii w drugiej połowie XX w.

W Kensington Gardens i Greenwich Park wydzielono grupę drzew najstarszych (veteran trees), a w Łazienkach i Wilanowie jedynie nieliczne okazy drzew pomnikowych traktowane są szczególnie. Opieka nad drzewami sędziwymi łączy się ze specjalnymi zabiegami pielęgnacyjnymi, którymi są objęte w parkach londyńskich. Nic dziwnego, bo to właśnie w Wielkiej Brytanii jest największe w północnej Europie nagromadzenie starych drzew. Jak napisali Neville Fay i Nigel de Berker (2016), istniejące w Wielkiej Brytanii Forum Sędziwych Drzew (Ancient Tree Forum), uważa, że „jeśli to możliwe, nie wolno dopuścić do utraty choćby jednego sędziwego drzewa”. W ogrodach londyńskich utworzono dla nich specjalne plany pielęgnacyjne. W Łazienkach Królewskich podjęto próbę wyodrębnienia drzew sędziwych, ale nie wdrożono dla nich specjalnych działań pielęgnacyjnych. W Wilanowie takie drzewa nie są wyróżniane. Jednak, również w Polsce, stare drzewa są coraz bardziej doceniane, uwidoczniło się to przy okazji rewaloryzacji Parku Krasińskich w Warszawie (Fortuna-Antoszkiewicz et al., 2012) i opieki nad drzewami-weteranami (Rosłon-Szeryńska et al., 2018; Fortuna-Antoszkiewicz et al., 2019). Zachowanie w parku drzew sędziwych wpływa na strukturę wiekową drzewostanu. A trzeba zaznaczyć, że stare drzewa, w równym niemal stopniu z zachowaną kompozycją parku, świadczą o jego wartości historycznej (Borowski, 2013).

Bardzo duże różnice między parkami londyńskimi i warszawskimi widoczne są w utrzymywaniu i pielęgnacji

Tab. 3. Charakterystyka i sposoby użytkowania parków
 Tab. 3. Characteristic and methods of parks' usage

Analizowany aspekt <i>Analysed aspect</i>	Kensington Gardens	Greenwich Park	Łazienki Królewskie	Park w Wilanowie
Typ parku <i>Type of park</i>	publiczny <i>public</i>	publiczny <i>public</i>	publiczny <i>public</i>	publiczny, płatny <i>public, chargeable</i>
Godziny otwarcia <i>Opening hours</i>	świt – zmierzch <i>dawn – dusk</i>	świt – zmierzch <i>dawn – dusk</i>	świt – zmierzch <i>dawn – dusk</i>	9: 00 – zmierzch <i>9 a.m. – dusk</i>
Dostępność dla niepełnosprawnych <i>Access for the disabled</i>	pełna dostępność <i>full accessibility</i>	znaczne różnice w terenie, podejścia pozbawione są schodów <i>significant terrain changes, comings without stairs</i>	znaczne różnice w terenie, utrudniające poruszanie się niepełnosprawnym <i>significant terrain changes, difficult access for the disabled</i>	pełna dostępność <i>full accessibility</i>
Liczba użyt./rok <i>Number of users per year</i>	10 mln	4,7 mln	2,1 mln	3,03 mln
Dojazd <i>Access</i>	metro, autobusy <i>underground, buses</i>	metro, autobusy <i>underground, buses</i>	autobusy <i>buses</i>	autobusy <i>buses</i>
Rekreacja <i>Recreation</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>
Ranga muzeum <i>Position of the museum</i>	ponadlokalna <i>supralocal</i>	ponadlokalna <i>supralocal</i>	ponadlokalna <i>supralocal</i>	ponadlokalna <i>supralocal</i>
Organizacja zrzeszająca zabytkowe parki <i>Organisation associating heritage parks</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>
Osobna organizacja zajmująca się parkiem bez zabudowy <i>A separate organisation maintaining park, without buildings</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>
Osobna organizacja zajmująca się budynkami <i>A separate organisation maintaining buildings</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>

roślinności, w tym przede wszystkim – drzew (tab. 4). W każdym z analizowanych parków drzewostan jest regularnie przeglądany, z tym że w Londynie weryfikacja stanu drzew pomocna jest przy sporządzaniu długoterminowych planów pielęgnacyjnych. W Warszawie weryfikacja ta służy bardziej działaniom interwencyjnym. O ile w Kensington Gardens opracowano strategię rozwoju zadrzewień pt. „Kensington Gardens Tree Strategy 2014” (Land Use Consultants, 2015), a w Greenwich Park jest taka wprowadzana („Greenwich Park Management Plan 2015–2020”), w o tyle w Łazienkach i Wilanowie prace dotyczące drzew wykonywane są doraźnie. Na konieczność prowadzenia długofalowej gospodarki drzewostanem w polskich parkach zabytkowych zwracał już uwagę Siewniak (1990) i wiele lat później Bobek (2010).

Inaczej traktowane są także same drzewa. W parkach londyńskich jedyne widoczne zabiegi pielęgnacyjne stabilizujące drzewa to palikowanie egzemplarzy nowo posadzonych. W Warszawie widoczne są także odciągi stabilizujące stare drzewa i bardzo często stosowane wiązania

w koronie. W świetle doświadczeń parków londyńskich, w których liczne są drzewa stare (sędziwe), należy się zastanowić, czy zawsze stosowanie technicznych sposobów stabilizacji drzew jest konieczne. O szkodliwości nadmiernego „leczenia” można się było przekonać, porównując stan drzew po zjednoczeniu Niemiec. Okazało się wówczas, że w Berlinie te bardziej pozostawiane samym sobie, w części wschodniej, są w lepszym stanie niż przez lata intensywnie pielęgnowane w części zachodniej (Katherine Brückmann, 2014, informacja ustna¹). Drzewa samosiewy w Kensington

¹ Referat „Avenues in Mecklenburg-Western Pomerania” [Aleje w Meklemburgii-Pomorzu] wygłoszony w ramach konferencji „Jak zarządzać zadrzewieniami przydrożnymi w Polsce”; Ministerstwo Środowiska, Fundacja Ekorozwoju, Warszawa, 4 marca 2014. Katharina Brückmann, obecnie Dujesiefken, reprezentująca organizację Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland (BUND), jest w niej odpowiedzialna za program ochrony alei w kraju Meklemburgii-Pomorza Zachodniego.

Tab. 4. Struktury roślinne i sposoby ich pielęgnacji
 Tab. 4. Plant structures and methods of care

Analizowany aspekt <i>Analised aspect</i>	Kensington Gardens	Greenwich Park	Łazienki Królewskie	Park w Wilanowie
Sposoby weryfikacji stanu drzew <i>Methods of tree condition verification</i>	regularne przeglądy drzewostanu, na tej podstawie sporządzane są długoterminowe plany pielęgnacyjne <i>regular tree stand inspections, on this basis long-term maintenance plans are prepared</i>	regularne przeglądy drzewostanu, na tej podstawie sporządzane są długoterminowe plany pielęgnacyjne <i>regular tree stand inspections, on this basis long-term maintenance plans are prepared</i>	regularne przeglądy drzewostanu, ocena stanu metodą wizualną <i>regular tree stand inspections by Visual Tree Assessment</i>	regularne przeglądy drzewostanu, ocena stanu metodą wizualną <i>regular tree stand inspections by Visual Tree Assessment</i>
Udostępnianie trawników odwiedzającym <i>Access to lawns for visitors</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	tak, od niedawna <i>yes, recently</i>	nie <i>no</i>
Widoczne interwencje pielęgnacyjne <i>Visible care interventions</i>	tak: głównie młode drzewa stabilizowane palikami <i>yes, mostly young trees stabilised with stakes</i>	tak: głównie młode drzewa stabilizowane palikami <i>yes, mostly young trees stabilised with stakes</i>	tak: stabilizacja starych drzew odciągami, wiązaniami, palikowanie młodych drzew <i>yes, stabilisation of old trees with lashings, ties, staking young trees</i>	tak: stabilizacja starych drzew odciągami, wiązaniami, palikowanie młodych drzew <i>yes, stabilisation of old trees with lashings, ties, staking young trees</i>
Usuwanie samosiewów <i>Self-seeding removal</i>	tak, we wczesnej fazie wzrostu <i>yes, in the early stage of growth</i>	tak, głównie w reprezentacyjnych częściach, we wczesnej fazie wzrostu <i>yes, mostly in representative parts, in the early stage of growth</i>	nie <i>no</i>	tak, we wczesnej fazie wzrostu <i>yes, in the early stage of growth</i>
Pozostawianie martwych drzew <i>Dead trees left standing</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	tak, głównie poza ciągami komunikacyjnymi, gdzie nie zagrażają użytkownikom <i>yes, mainly outside paths, where they don't endanger users</i>	tak, poza ciągami komunikacyjnymi, gdzie nie zagrażają użytkownikom <i>yes, mainly outside paths, where they don't endanger users</i>
Nawadnianie roślin <i>Irrigation</i>	brak informacji <i>no data</i>	brak informacji <i>no data</i>	głównie rabaty i trawniki <i>mainly flowerbeds and lawns</i>	głównie rabaty i trawniki <i>mainly flowerbeds and lawns</i>
Wyodrębnianie drzew sędziwych <i>Annotation of veteran trees</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>
Wytyczne pielęgnacyjne dla drzew sędziwych <i>Care guidelines for veteran trees</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie, zaproponowano, ale jeszcze nie wprowadzono <i>no, they have been proposed, not introduced yet</i>	nie <i>no</i>
Aplikacja mobilna z informacjami o drzewach <i>Mobile app about trees</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>	tak <i>yes</i>
Zatrudnienie firm zewnętrznych <i>External companies employment</i>	umowy na kilka lat z jedną firmą <i>contracts with one company for several years</i>	umowy na kilka lat z jedną firmą <i>contracts with one company for several years</i>	umowy do każdego zlecenia osobno <i>contracts once, for each job separately</i>	umowy do każdego zlecenia osobno <i>contracts once, for each job separately</i>
Długoterminowe plany pielęgnacyjne <i>Long-term maintenance plans</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>

Gardens są usuwane wszędzie, w Greenwich Park głównie w reprezentacyjnych fragmentach parku, podobnie jak w Wilanowie. W Łazienkach Królewskich natomiast pozostawia się je wśród wartościowych egzemplarzy i ewentualnie usuwa później. Wydaje się, że w warszawskich parkach zabytkowych potrzebne jest umiarkowane, a może i bardziej radykalne traktowanie samosiewów, co postulowali między innymi Dymek (2011) i Borowski (2013).

Nie ma istotnych różnic w podejściu do drzew martwych. W parkach angielskich pozostawianie tzw. świadków jest stosowane od wielu lat i stały się one nieodłącznym elementem krajobrazu. W Warszawie taki sposób ich traktowania jest jeszcze względną nowością, są pozostawiane pojedynczo, głównie na terenach niedostępnych dla odwiedzających.

Ze względu na sprzyjający roślinom klimat, w tym odpowiednią częstotliwość i sumę opadów, w Londynie nie ma konieczności dodatkowego nawadniania roślin, inaczej jest w Warszawie, gdzie w miejscach reprezentacyjnych umieszcza się systemy nawadniania. Podobnie jest z podejściem do łączenia funkcji rekreacyjnej z zachowaniem walorów historycznych, ponieważ dopiero od niedawna trawniki w Łazienkach Królewskich są udostępniane odwiedzającym, w Wilanowie wciąż są niedostępne, podczas gdy w parkach londyńskich użytkownicy mogą swobodnie korzystać z nich już od wielu lat (tab. 4).

Sposoby dokumentacji i udostępniania danych

Pomiędzy analizowanymi parkami istnieją różnice w sposobach dokumentacji i udostępniania danych (tab. 5). Wszelkie ogólne plany pielęgnacyjne i znajdująca się w niej inwentaryzacja drzewostanu czy też szczegółowe plany zadrzewień są udostępnione na stronie internetowej

organizacji The Royal Parks („The Royal Parks”). W Łazienkach Królewskich takie dokumenty nie są umieszczane na stronie internetowej parku. Natomiast obszerną inwentaryzację, która zawiera drzewostan, roślinność, zabudowę i nawierzchnie, udostępniono na stronie założenia pałacowo-parkowego w Wilanowie. Oprócz niej umieszczono tam opisy oraz fotografie niektórych egzemplarzy drzew. Wilanów jest również jedynym z analizowanych parków, który umożliwia poznawanie parku i poszerzanie wiedzy dotyczącej drzew za pomocą aplikacji mobilnej.

Ocena użytkowników

Różne są powody odwiedzin w parku: w londyńskich jest to spokojny wypoczynek, a w warszawskich zwiedzanie muzeum. Zauważalne jest odmienne traktowanie tych obiektów przez mieszkańców. Warszawskie parki historyczne są głównie atrakcjami turystycznymi, a w celach rekreacyjnych odwiedzane są rzadziej. Z kolei w Londynie są traktowane jak miejskie i częściej odwiedzane w celach rekreacyjnych. Widoczne różnice w sposobach utrzymania i pielęgnacji wpływają na ocenę użytkowników (tab. 2). Ogólna ocena wyglądu parków i ich funkcjonalności jest pozytywna i zbliżona zarówno w Londynie, jak i w Warszawie. Odwiedzający nieco jednak wyżej oceniają ogólny wygląd i utrzymanie parków londyńskich, najniżej oceniane są pod tym względem Łazienki Królewskie (tab. 2). Wyraźniej lepiej oceniana jest pielęgnacja parków Kensington i Greenwich niż Łazienek i Wilanowa. Mimo to można stwierdzić, że wszystkie analizowane obiekty odbierane są jako zadbane. Różnica na korzyść parków londyńskich widoczna jest w ocenie stanu zadrzewień. Należy sądzić, że wynika to z rzeczywistego stanu drzew, który dostrzegają nie tylko specjaliści.

Tab. 5. Sposoby dokumentacji i udostępniania danych
Tab. 5. Methods of documentation and data sharing

Analizowany aspekt Analised aspect	Kensington Gardens	Greenwich Park	Łazienki Królewskie	Park w Wilanowie
Długofalowe plany pielęgnacyjne <i>Long-term maintenance plans</i>	tak <i>yes</i>	tak <i>yes</i>	nie <i>no</i>	nie <i>no</i>
Czas trwania planów pielęgnacyjnych <i>Duration of maintenance plans</i>	10 lat, z 5-letnią weryfikacją <i>10 years duration, with 5 year verification</i>	10 lat, z 5-letnią weryfikacją <i>10 years duration, with 5 year verification</i>	brak <i>no</i>	brak <i>no</i>
Udostępnienie dokumentów w Internecie <i>Documents availability on the Internet</i>	tak, wszelkie dokumenty, plany pielęgnacyjne <i>yes, all documents and maintenance plans</i>	tak, wszelkie dokumenty, plany pielęgnacyjne <i>yes, all documents and maintenance plans</i>	nie <i>no</i>	częściowo (inwentaryzacja parku przez GIS) <i>partly (park inventory via GIS platform)</i>
Inwentaryzacja w formie elektronicznej <i>Paperless park inventory</i>	tak, dostępna tylko dla pracowników <i>yes, only for park employees</i>	tak, dostępna tylko dla pracowników <i>yes, only for park employees</i>	nie <i>no</i>	tak, dostępna dla zainteresowanych <i>yes, available on request</i>

Podsumowanie

Odpowiedzialni za parki mierzą się z problemami wynikającymi zarówno ze struktur zarządzania, antropopresji, jak i czynników naturalnych. Istotne jest zdefiniowanie zagrożeń, aby uchronić parki przed nimi i zachować struktury roślinne w stanie odpowiadającym historycznemu.

Trzeba zauważyć, że wygląd parku nie zawsze zależy tylko od pracujących w nim osób. Znaczącą rolę odgrywają tu czynniki niezależne od szeregowych pracowników. Brak dobrej organizacji i reguł działania ustalonych przez zarządzających parkami, a także nie zawsze konsekwentne egzekwowanie wyznaczonych zasad przekłada się na stan parków. Przeszkodą, na którą napotykają zarządzający parkami, są czynniki ekonomiczne. Prace ogrodnicze i konserwatorskie są w dużej mierze uzależnione od dostępnego budżetu. Wydaje się, że w polskich zabytkowych założeniach pałacowo-parkowych większy nacisk kładzie się na utrzymanie i konserwację zabytkowych budynków niż struktury roślinnej. Bardzo ważna wydaje się świadomość znaczenia i wartości drzew i zadrzewień. Dzięki rozpoznaniu funkcjonowania i stanu zabytkowych parków w Londynie, naszym zdaniem wzorcowych w skali światowej, można podnieść na wyższy poziom utrzymanie parków w Polsce, w tym warszawskich.

Wnioski i propozycje rozwiązań

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że różnice pomiędzy parkami warszawskimi i londyńskimi wynikają z kilku czynników. Najważniejsze z nich to:

- brak organizacji zrzeszającej i zajmującej się utrzymaniem i pielęgnacją zabytkowych parków w Warszawie na wzór The Royal Parks, a co za tym idzie, również brak owocnej współpracy między zarządzającymi warszawskimi parkami zabytkowymi;
- w warszawskich parkach zarządzający zajmują się jednocześnie budynkami i roślinnością; inaczej jest w Londynie, gdzie te domeny zostały organizacyjnie rozdzielone;
- brak długoterminowych planów zarządzania parkami warszawskimi: prace pielęgnacyjne wykonywane są głównie interwencyjnie, gdy konieczne są poważne zabiegi lub nawet usunięcie drzew;
- skomplikowany proces wydawania decyzji pielęgnacyjnych w realiach polskich, przez co wydłuża się czas oczekiwania na ich realizację;
- w polskich obiektach drzewa traktowane są tak, jakby nie były w stanie przeżyć bez pomocy człowieka, przez to stosuje się nierzadko zbędne zabiegi pielęgnacyjne, które mogą im bardziej szkodzić niż pomagać; w Anglii, gdzie utrzymanie drzew stoi na bardzo wysokim poziomie, jeżeli to możliwe, pozwala się im na swobodny wieletni rozwój, bez zbędnych zabiegów;
- w parkach warszawskich nie wyodrębnia się drzew sędziwych, choć ze względów przyrodniczych i historycznych są one najwartościowsze, co za tym idzie, brakuje także planów pielęgnacyjnych obejmujących takie osobniki;

- w parkach warszawskich duży nacisk kładzie się na bezpieczeństwo użytkowników – jest to przyczyna zbyt wczesnego usuwania drzew; w parkach londyńskich natomiast wyraźnie widoczne są starania o zachowanie drzew sędziwych;
- w parkach warszawskich zatrudnianie firm zewnętrznych do działań pielęgnacyjnych odbywa się na krótkie okresy; w Londynie firmy takie zatrudniane są na kilka lat, co pozwala na zachowanie ciągłości i zwiększenie odpowiedzialności za jakość robót.

Aby poprawić funkcjonowanie i utrzymanie warszawskich parków, potrzebne byłyby takie kroki jak:

- powołanie organizacji zrzeszającej zabytkowe parki w Warszawie (a może i ogólnie w Polsce), która określałaby zasady pielęgnacji drzewostanów dla wszystkich parków zabytkowych, opiniowałaby istotne decyzje dotyczące zarządzania parkami i wydawania decyzji konserwatorskich; ułatwiłoby to współpracę między dyrekcjami historycznych parków;
- rozdzielenie zarządzania strukturami roślinnymi od zarządzania budynkami;
- opracowanie długoterminowych planów zarządzania całymi parkami, w tym szczególnie roślinnością;
- wyodrębnianie drzew sędziwych i sporządzanie odpowiednich dla nich zaleceń pielęgnacyjnych.

Oczywiście zaproponowane rozwiązania można traktować jako głos w dyskusji; w naszej ocenie mogą się one przyczynić do poprawy ogólnego stanu warszawskich parków historycznych, w tym rosnących tam drzew.

Autorzy dziękują mgr inż. Agacie Chrołowskiej z Parku Łazienki Królewskie i dr. inż. Maciejowi Żołnierczukowi z Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie za udostępnienie materiałów.

Literatura

- Baridon D, Suchocka M. 2009. Wizualna metoda oceny statyki drzew. Co ma wpływ na statykę drzewa i jak rozpoznać zagrożenie. *Administrator* 2009(2):16–19.
- Biuro Urbanistyczne Miasta Słupska. 2010. Plan Ochrony Parku Kulturowego Klasztorne Stawy w Słupsku. Na stronie: <http://bip.um.slupsk.pl/file/19132> (dostęp 25.09.2020).
- Bobek W. 2010. Problemy ochrony genius loci zabytkowych drzewostanów parkowych. *Czasopismo Techniczne. Architektura* 107(5-A):93–101.
- Borowski J. 2013. Rola dendrologa w rewitalizacji historycznych założeń ogrodowych. W: *Rewitalizacja parków jako przywracanie ciągłości dziedzictwa kulturowego*, 6 Wiosenna Wystawa Szkółkarska Mazowiecka Zieleń – jakość i asortyment: Konferencja Jasieniec, 28 lutego – 1 marca 2013. Mazowiecka Zieleń, 7–9.
- Chrołowska A. 2018. Stan zachowania i perspektywy rozwoju drzew sędziwych w Parku Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie. Warszawa: SGGW. [maszynopis pracy magisterskiej]

- Drapella-Hermansdorfer A. 2006. Współczesny park miejski w Europie. [Materiały konferencji „Wizja rozwoju Wojewódzkiego Parku Kultury i Wypoczynku im. Gen. Jerzego Ziętki”, Katowice 30.01.2006]. Na stronie: https://slaskie.pl/images/wpkiw/pw_wpme_2.pdf (dostęp 25.09.2020).
- Dujesiefken D. 2016. Biologia i strategie przetrwania drzew. W: Witkoś-Gnach K, Tyszko-Chmielowiec P red. Drzewa w cyklu życia. Europejscy praktycy na rzecz arborystyki. Wrocław: Fundacja EkoRozwoju, 31–50.
- Dymek A. 2011. Problemy rozpoznania zabytkowych parków na terenie Warszawy oraz przygotowania zaleceń konserwatorskich na przykładzie Ogrodu Krasińskich. *Mazowsze Studia Regionalne* 7:149–162.
- Fay N. 2016. 2016 Veteran Tree Survey – Kensington Gardens, London, W2, Treework Environmental Practice. Na stronie: https://www.royalparks.org.uk/_data/assets/pdf_file/0019/70624/Kensington-Gardens-Veteran-Tree-Report-2017.pdf (dostęp: 28.03.2019).
- Fay N, de Berker N. 2016. Sędziwe drzewa i ich znaczenie. W: Witkoś-Gnach K, Tyszko-Chmielowiec P red. Drzewa w cyklu życia. Europejscy praktycy na rzecz arborystyki. Wrocław: Fundacja EkoRozwoju, 103–132.
- Fortuna-Antoszkiewicz B, Gawłowska A, Łukaszewicz J, Rosłon-Szeryńska E. 2012. Problemy rewaloryzacji i ochrony parków historycznych w centrum miasta na przykładzie Ogrodu Krasińskich w Warszawie. *Czasopismo Techniczne. Architektura* 109(6-A):145–166.
- Fortuna-Antoszkiewicz B, Łukaszewicz J, Rosłon-Szeryńska E, Borowski J. 2019. Ochrona „drzew-weteranów” w Warszawie – przykłady wybranych ulic historycznych (ulica Piękna i aleja J. Ch. Szucha). *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury PAN Oddział w Krakowie* 47:143–162 DOI: 10.24425/tkuia.2019.131171.
- Greenwich Park Management Plan 2015–2020. Na stronie: <https://www.royalparks.org.uk/managing-the-parks/park-management-plans> (dostęp 1.03.2019).
- Janicka M. 2011. Układ przestrzenny Łazienek Królewskich w Warszawie jako przykład założenia krajobrazowego na skalę krajową. *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych* 7:132–143.
- Jankowski K, Truba M, Wyrębek H, Cisek M. 2014. Prawno-siedliskowe aspekty zarządzania parkami miejskimi. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach* 103:39–47.
- Kensington Gardens Management Plan 2016. Na stronie: https://www.royalparks.org.uk/_data/assets/pdf_file/0006/41766/Kensington-Gardens-Management-Plan-16-26.pdf (dostęp 25.09.2020).
- Kwiatkowski M. 1991. Łazienki. Warszawa: Wydawnictwo Sport i Turystyka.
- Land Use Consultants. 2015. Kensington Gardens Tree Strategy 2014. Na stronie: https://www.royalparks.org.uk/_data/assets/pdf_file/0007/56149/Kensington-Gardens-Tree-Strategy-2014-Report-lowres.pdf (dostęp 25.09.2020).
- Lonsdale D. 2013. Ancient and other veteran trees: further guidance on management. London: The Tree Council.
- Łazienki Królewskie. Na stronie: <https://lazienki-krolewskie.pl> (dostęp: 30.04.2019).
- Majdecki L. 1969. Łazienki: przemiany układu przestrzennego założenia ogrodowego. Seria Rejestr Ogrodów Polskich, z. 7, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Majdecki L. 1978. Historia ogrodów. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Mattheck C, Breloer H. 1994. Field guide for Visual Tree Assessment (VTA). *Arboricultural Journal* 18(1):1–23 DOI: 10.1080/03071375.1994.9746995.
- Niemojewski L. 1922. Łazienki Królewskie oraz znajdujące się w nich dzieła sztuki. Warszawa: Tłocznia K. Kowalewskiego.
- Opracowanie ekofizjograficzne do studium (2006) [Uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego m. st. Warszawy]. Na stronie: https://architektura.um.warszawa.pl/ekofizjografia_2006 (dostęp: 25.09.2020).
- Parki. Na stronie: <http://zielona.um.warszawa.pl/parki> (dostęp 3.05.2019)
- Polski Komitet Narodowy ICOMOS. 2015. *Vademecum konserwatora zabytków. Międzynarodowe Normy Ochrony Dziedzictwa Kultury* (edycja 2015). Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS.
- Rosłon-Szeryńska E, Fortuna-Antoszkiewicz B, Łukaszewicz J, Borowski J. 2018. Strategia zachowania drzew weteranów w mieście – model postępowania oparty o mechanizmy obronne roślin i ideę zrównoważonego rozwoju. *Inżynieria Ekologiczna* 19(4):12–21.
- Różańska A. 2012. Parki warszawskie: Przemiany układów kompozycyjnych. Warszawa: Katedra Sztuki Krajobrazu, Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie Na stronie: <https://docplayer.pl/5604910-Anna-rozanska-parki-warszawskie-przemiany-ukladow-kompozycyjnych-monografie.html>
- Rynkiewicz-Młotkowska E. 2012. Inwentaryzacja Ogrodu Królewskiego. *Zbiory Działu Ogrodów Muzeum Łazienki Królewskie*. [maszynopis]
- Siewniak M. 1990. Gospodarka drzewostanem w założeniach parkowo-ogrodowych. *Komunikaty Dendrologiczne* 16:1–46.
- Siewniak M. 2012. Inwentaryzacja Ogrodu Romantycznego, Belwederskiego i Modernistycznego. *Zbiory Działu Ogrodów Muzeum Łazienki Królewskie*. [maszynopis]
- Siewniak M, Stefaniak-Osuch E, Borzyszkowski J, Gajewski A, Jagodzińska B, Macioszczyk A. 1988. Aktualna ocena zagrożenia środowiska przyrodniczego Parku Łazienkowskiego oraz ustalenie wytycznych do pielęgnowania parku. *Zbiory Działu Ogrodów Muzeum Łazienki Królewskie*. [maszynopis]
- Skaldawski B, Chabiera A, Lisciecki A. 2011. System ochrony zabytków w wybranych krajach europejskich. *Kurier Konserwatorski* 11:5–33.
- System Informacji Przestrzennej Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie. Na stronie: <https://gis.muzeum-wilanow.pl/gis/> (dostęp: 9.07.2019).
- The Gardens Trust. 2016. The planning system in England and the protection of historic parks and gardens – Guidance for local planning authorities. London. Na stronie: <http://thegardenstrust.org/wp-content/uploads/2016/10/>

- Planning-System-in-England-and-Protection-of-Historic-Parks-and-Gardens-2016-v1.pdf (dostęp 17.12.2020)
- The Royal Parks. Na stronie: <https://www.royalparks.org.uk> (dostęp 25.09.2020).
- Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022”. M.P. 2019 poz. 808. Na stronie: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20190000808>
- Uchwała Nr XXXVIII/973/2016 Rady Miasta Stołecznego Warszawy z dnia 15 grudnia 2016 r. w sprawie uchwalenia Programu ochrony środowiska dla m.st. Warszawy na lata 2017–2020 z perspektywą do 2023 r. Biuletyn Informacji Publicznej. Na stronie: https://bip.warszawa.pl/Menu_przedmiotowe/zarzadzenia_uchwaly/Uchwaly/Rada_m_st_Warszawy/2016/grudzien/XXXVIII_973_2016.htm
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz.U. 2020 poz. 55 t.j. Na stronie: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000055/U/D20200055Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń. Dz.U. 2019 poz. 821 t.j. Wersja od: 5.12.2020 r. do 17.04.2026 r. Na stronie: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190000821>
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dz.U. 2003 nr 162 poz. 1568. Na stronie: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568>
- Zachariasz A. 2008. Zabytkowe ogrody – problemy rewalizacji, utrzymania i zarządzania w świetle zaleceń Karty Florenckiej. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG 10:150–161.